

UNIVERSITEIT GENT
FACULTEIT POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN

**Het Algerijnse trauma heropgevist: de gewijzigde
Franse houding ten opzichte van de wreedheden
gedurende de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog.**

Wetenschappelijke verhandeling

aantal woorden:
22.722

WOUTER VAN GERWEN

MASTERPROEF MANAMA CONFLICT AND DEVELOPMENT

PROMOTOR: (PROF.) DR. SAMI ZEMNI

COMMISSARIS: BRECHT DE SMET

COMMISSARIS: DR. KOENRAAD BOGAERT

ACADEMIEJAAR 2010 - 2011

Abstract

During the Algerian war of independence, the French army used torture (tolerated and encouraged by the authorities in metropolitan France) at a large scale not only to extract information, but also to discourage anti-colonial rebellion. Assault became an everyday form of violence. However, in the end French torture proved to be self-defeating. Just as the interrogation techniques drove many persons in metropolitan France to turn against continued occupation of Algeria, it led many Algerian civilians directly into the arms of the FLN. The French army and government tried to hide from the public eye the state violence practises carried out in Algerian cells. They therefore manipulated both written sources and physical marks. Furthermore those committing criminal offences in Algeria were given amnesty through various political laws. In addition, the few individuals (victims, journalists, editors, lawyers etc.) who tried to denounce the events, were censored. Despite of all these measurements, the issue of state violence surfaced in the year 2000. The testimonies of Louisette Ighilahriz and general Paul Aussaresses caused a chain of reaction and awoke the French collective memory. Various reasons explain why after all these years the state violence caught public attention: not only did both witnesses speak up, but the French government also recognised the conflict in Algeria as a "war" and gave access to military archives. Moreover, French generations born after the war wanted to reconstruct their colonial past. Finally, the debate about torture in the Algerian war has been revived by the post 9/11 climate.

“En visitant le centre d’hébergement, j’ai reconnu sur certains assignés les traces profondes des sévices ou de torture qu’il y a quatorze ans je subissais personnellement dans les caves de la Gestapo à Nancy .”

Paul Teitgen, secretaris-generaal van de politie in Algiers, bij het indienen van zijn ontslag in september 1957.

Inhoudstafel

Afkortingen	7
Inleiding	8
Hoofdstuk 1: Algerije, een nieuw soort strijdtoneel	11
1.1. De strijd om de Kasbah	12
1.2. De Franse reactie	15
Hoofdstuk 2: Foltering als wapen	18
2.1. Folterpraktijken in Algerije	18
2.2. Het verdere verloop van het conflict	24
2.3. De balans opgemaakt	25
Hoofdstuk 3: De constructie van het geheim	29
3.1. De manipulatie van sporen	29
3.1.1. De manipulatie van geschreven sporen	30
3.1.2. De manipulatie van fysieke sporen	31
3.2. De manipulatie van onafhankelijk onderzoek	32
3.3. De creatie van een politieke rem	34
Hoofdstuk 4: De schuchtere onthullingen	37
4.1. Niveau 1: De getuigen	37
4.1.1. De slachtoffers	37
4.1.2. De daders	40
4.2. Niveau 2: De vertegenwoordigers van de slachtoffers	41
4.2.1. Journalisten, advocaten en intellectuelen	41
4.2.2. De communisten	43
4.2.3. De christelijke kerk	44
4.3. Niveau 3: De uitgeverijen	46

Hoofdstuk 5: Het barsten van de bom	50
5.1. Het nieuwe millenium	50
5.1.1. Het proces van Paul Aussaresses	52
5.1.2. Het proces van Maurice Schmitt	54
5.2. Het sneeuwbaaleffect	55
5.3. De heropleving van het folterdebat: waarom nu?	59
Hoofdstuk 6: Uitdagingen	64
Conclusie	66
Bijlagen	70
Bibliografie	75

Afkortingen

AI = *Amnesty International*

CCI = *Centre de Coordination Interarmées*

DOP = *Dispositifs Opérationnels de Protection*

DPU = *Dispositif de Protection Urbaine*

FFL = *Forces Françaises Libres*

FIDH = *Fédération Internationale des Droits de l'Homme*

FLN = *Front de la Libération Nationale*

HRW = *Human Rights Watch*

ICRC = *International Committee of the Red Cross*

LDH = *Ligue Française des Droits de l'Homme et du Citoyen*

MRAP = *Mouvement contre le Racisme et pour l'Amitié entre les Peuples*

OAS = *Organisation Armée Secrète*

PCA = *Parti Communiste Algérien*

PCF = *Parti Communiste Français*

PTSD = *Post-Traumatic Stress Disorder*

REP = *Régiment Etranger de Parachutistes*

RPC = *Régiment de Parachutistes Coloniaux*

SDECE = *Service de Documentation Extérieure et de Contre-Espionnage*

SHAT = *Service Historique de l'Armée de Terre*

WCC = *World Council of Churches*

ZAA = *Zone Autonome d'Alger*

Inleiding

In het kader van de masterscriptie in de opleiding Master of Conflict and Development aan de faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen van de Universiteit Gent, ligt voor u het resultaat van een onderzoek naar Frans staatsgeweld gedurende het Algerijnse onafhankelijkheidsconflict van 1954 tot 1962. Deze literatuurstudie werpt meer historisch licht op de praktijken en de verzwijging ervan door de Franse militaire en politieke autoriteiten. Er is ondanks de beperkte tijd die voor dit onderzoek beschikbaar was, geprobeerd een zo diepgaand mogelijke studie af te leveren.

Tijdens de bloedige Algerijnse dekolonisatieoorlog voerden Franse eenheden, getolereerd en in bepaalde gevallen ook aangemoedigd door hun superieuren en sommige Franse politici, massaal foltersessies en standrechtelijke executies van Algerijnse verdachten uit. Het Franse leger en overheid hebben, ondanks de onthullingen van een aantal individuen, via verscheidene strategieën steeds de excessen genegeerd, ontkend en verborgen. De laatste tien jaar werd het folterthema echter nieuw leven ingeblazen door Algerijnse getuigen en Franse generaals die hun licht op de gebeurtenissen lieten schijnen. De belangstelling van de Franse publieke opinie was (en is), in tegenstelling tot de vorige decennia, overweldigend.

In een geglobaliseerde wereld waarin het belang van een multiculturele samenleving alleen maar zal toenemen, is het voor het Franse collectieve geheugen van belang om te erkennen dat het verleden ook effectief heeft plaatsgevonden. Mijn motivatie voor dit onderwerp haalde ik dan ook uit mijn achtergrond als historicus die me ingeeft dat de Franse autoriteiten en burgers moeten ‘durven communiceren en herinneren’.

Het onderzoeksproces bestond uit het zoeken naar en verzamelen van relevante bronnen, een fase waarin het maken van keuzes noodzakelijk was. Hoewel langs beide kanten van de Middellandse Zee het geweld geen naam had, handelt het onderwerp van deze literatuurstudie bewust enkel over de Franse excessen. Ik wil daarmee echter de gruweldaden die door het Algerijnse FLN begaan zijn, zeker niet toedekken. Deze analyse handelt bovendien over de belangrijkste actoren van dit geweld: hoewel de nadruk meer bij de folteraars ligt, wordt dus ook de slachtofferzijde onder de loep genomen. Via historisch/sociologische invalshoeken is geprobeerd deze zwarte pagina in de Frans-Algerijnse geschiedenis te belichten. Het geheel zal door archiefmateriaal uit het Parijse *Service Historique de la Défense* (SHD) te Vincennes tot een resultaat worden verwerkt dat moet leiden tot meer inzicht over de schaal en intensiteit van de verzwijging. Dit alles wordt geïllustreerd aan de hand van divers fotografisch materiaal.

De doelstelling van deze masterscriptie luidt als volgt:

Via de bespreking van een belangrijke fase in het conflict, de zogenaamde slag om Algiers, inzichten verwerven in de institutionalisering en rol van Franse folterpraktijken in Algerije en analyseren op welke manier zowel de Franse overheid als publieke opinie daarmee omgingen.

Hiermee is een algemeen onderzoekskader geschetst, waaruit de vraagstelling (de centrale vraag van dit onderzoek) kan worden gefilterd:

Op welke manier hebben het Franse leger en overheid het staatsgeweld gedurende de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog decennialang verzwegen? Waarom barstte het debat dan plots los bij de aanvang van de 21ste eeuw?

Deze hoofdvraagstukken zijn in het verloop van de literatuurstudie onderverdeeld in deelvragen ter verduidelijking van de context waar de protagonisten zich op verschillende momenten in bevonden. De masterscriptie volgt een min of meer chronologisch verloop die begint met de slag om Algiers en eindigt met de hedendaagse situatie.

1. Het eerste hoofdstuk is een contextschets van de slag om Algiers. Er wordt stilgestaan bij de belangen en motieven van zowel de Algerijnse nationalisten als de Franse kolonisten. De aard van de strijd en hoe deze tot foltering kon leiden, worden in dit hoofdstuk eveneens behandeld.
2. Vervolgens ga ik dieper in op de Franse folterpraktijken en wat daar de doelen en onbedoelde gevolgen van waren. Het verdere verloop en de afloop van het onafhankelijkheidsconflict zijn eveneens onderwerp.
3. In het derde hoofdstuk bekijk ik de verscheidene middelen waar de Franse overheid tijdens en na de oorlog gebruik van maakte om het staatsgeweld te bedekken, van naderbij.
4. Na de constructie van het geheim, volgde onvermijdelijk het uitlekken ervan. Hoe ging dit in zijn werk en wie was daar verantwoordelijk voor? In dit hoofdstuk worden de verscheidene niveaus die de bron met de publieke opinie verbonden, onderzocht.
5. Daarna wordt stilgestaan bij het nieuwe millenium en hoe de getuigenissen van enkelingen een kettingreactie in gang zetten. Ook verklaringen waarom de gebeurtenissen juist dan plaatsvonden, komen in dit hoofdstuk aan bod.
6. In het zesde en laatste hoofdstuk worden een aantal bevindingen en ethische vragen gesteld die, naarmate dit onderzoek vorderde, zijn komen bovendrijven.
7. De besluiten van deze literatuurstudie zijn op het einde van de paper in een conclusie gegoten die tot een breder inzicht van het Franse folterthema moet leiden.

Gedurende dit gehele proces hebben verscheidene mensen mij geassisteerd en mijn speciale dank gaat uit naar mijn scriptiebegeleider professor Sami Zemni. Maar ook alle anderen die mij door middel van informatie en verbeteringen hebben bijgestaan, wil ik niet vergeten. Zij hebben er immers eveneens voor gezorgd dat dit werk tot stand is kunnen komen.

Ik hoop dat dit onderzoek de lezer helpt om deze zwarte pagina in de geschiedenis van de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog wat meer in de schijnwerpers te zetten en wens u veel leesplezier.

Hoofdstuk 1: Algerije, een nieuw soort strijdtoneel

Om het onderwerp van deze masterscriptie te begrijpen is het noodzakelijk om beknopt stil te staan bij de context van de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog en de aard van de strijd waarin de Franse folterpraktijken plaatsvonden.

Het Algerijnse conflict startte in november 1954 en eindigde met de akkoorden van Evian in 1962. Het loslaten van de kolonies was een proces dat, in tegenstelling tot de relatief geweldloze Britse dekolonisatie, steeds moeilijk is geweest voor de Fransen. Het feit dat meer dan een miljoen Franse kolonisten reeds anderhalve eeuw in het Maghrebijnse land leefde, maakt dat de casus vandaag voor de Franse staat nog steeds gevoelig ligt. Een ander essentieel element was de Franse opvatting dat Algerije uit drie departementen (Oran, Algiers en Constantine) bestond, en dus geen kolonie of protectoraat, van Frankrijk was. Algerije werd met andere woorden als Frans overzees grondgebied beschouwd. Het enige verschil had te maken met de moslimbevolking: Een groot aantal discriminerende wetten voorkwam dat de ongeveer acht miljoen moslims in Algerije dezelfde rechten en plichten hadden als de Europese kolonisten of *pieds-noirs* (Le Sueur, 2001, p. 164). In een notedop was '*la sale guerre*' dus een heksenketel van ongeziene brutaliteit die tussen nationalistische Algerijnen en Franse kolonialen (met aanzienlijke steun van de Franse staat) werd uitgevochten.

In het begin van de vijandelijkheden in 1954 was het nationalistische '*Front de la Libération Nationale*' (FLN) een versplinterde organisatie die niet veel publieke steun genoot. Een intensieve campagne van FLN-geweld, die zowel tegen de Franse kolonialen als tegen hun Algerijnse medestanders gericht was, slaagde echter in het verwerven van steun bij de Algerijnse bevolking. Op hetzelfde moment dwong dit geweld de Franse autoriteiten in een vicieuze cirkel van steeds buitensporigere maatregelen ten aanzien van de moslimbevolking, die op deze manier natuurlijk nog meer de kaart van het FLN ging trekken. De Franse '*colons*' antwoorden op hun beurt met excessief geweld tegen de FLN-uitpattingen (David Law, 2009, pp. 199-201). Tegen het einde van 1956 stond het land op de rand van een burgeroorlog die zich zelfs naar de straten van de hoofdstad Algiers had verplaatst. Hoe ging dit allemaal in zijn werk? Wie waren de protagonisten en hoe waren zij georganiseerd? En welke rol speelde de Franse contraterreur in wat ongetwijfeld één van de zwartste bladzijden in zowel de Franse als de Algerijnse geschiedenis is?

1.1. De strijd om de Kasbah

Reeds op 1 april 1955 had de Franse overheid, opgeschrikt door de steeds toenemende onrust van nationalistisch geweld, de noodtoestand in de Algerijnse regio's afgekondigd. Dit hield in dat verscheidene fundamentele rechten en vrijheden beperkt werden: De Franse autoriteiten hadden de mogelijkheid om de avondklok in te stellen, bijeenkomsten te verbieden, café's en theaters te sluiten, nachtelijke huiszoekingen uit te voeren en de pers te censureren. Een sleutelement was het opleggen van huisarresten zonder daarvoor juridische verantwoording te moeten afleggen (Beigbeder, 2006, p. 96). In die tijd was Algiers een stad met iets minder dan één miljoen inwoners. Het grootste deel daarvan waren Franse kolonisten, iets wat uitzonderlijk was in een land waar de meerderheid van de bevolking etnische Algerijnen zijn. Omdat Algiers het economische en administratieve centrum was, betekende het eventuele verlies van de stad ook het verlies van het conflict. Het strategische belang van de metropool lag in de Kasbah (in het Arabisch: قسبة of 'qasba'), dat de oude stadskwartieren en de citadel van Algiers, omvat. In deze doolhof van kleine steegjes leefden reeds toen ongeveer 80.000 moslims wat het tot één van de dichtstbevolkte gebieden van de wereld maakte (Menning, p. 3). Het was voor beide partijen duidelijk dat als de opstandelingen er zouden in slagen om Algiers te destabiliseren vanuit schuilplaatsen als de Kasbah, de rest van het land automatisch zou volgen. Een bomaanslag in het midden van het stadscentrum trok immers veel meer aandacht dan een aantal ongecoördineerde acties op het platteland.

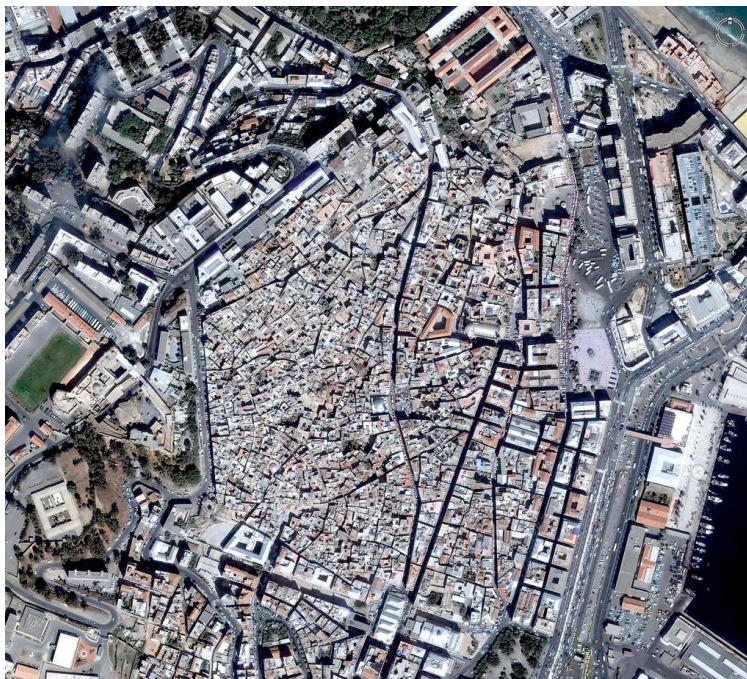
Om die reden had FLN-leider Abane Ramdane in 1956 een uitbreiding in schaal en zichtbaarheid van symbolisch geweld voorgesteld. Hij wilde terrorisme gebruiken om de onafhankelijkheidsstrijd, die voordien louter als een militaire krachtmeting werd beschouwd, uit te breiden naar een psychologische krachtmeting. Terrorismen zou volgens Ramdane verscheidene doelen dienen. Ten eerste zou het internationale aandacht geven aan het FLN, iets waar het volgens David Law zeker nood aan had. (David Law, 2009, p. 202). Ramdane stelde dat "één dode in burgerkledij altijd meer waard was dan twintig in soldatentenuue" (Home, 2006, p. 132). Hij geloofde eveneens dat aanvallen op burgerdoelwitten de onderhandelingen tussen Algerijnen en Europeanen onmogelijk zouden maken en bovendien tot een exodus van Franse kolonisten zou leiden. Het doel was dus om de Franse autoriteiten te doen inzien dat een voortzetting van de bezetting niet meer de moeite waard was. Ten slotte hoopte het FLN dat terreur hen in de rol van gewapende vertegenwoordiger van het volk zou manoeuvreren. Geloofwaardigheid en erkenning was immers noodzakelijk om tot één massa-opstand te komen. Er is ook bewijs dat Ramdane hoopte dat het terrorisme de Franse autoriteiten zou doen radicaliseren in hun houding ten opzichte van de burgerbevolking, iets waar achteraf bekeken de FLN-top zeker en vast in geslaagd is (David Law, 2009, p. 202).

Het FLN bouwde om die redenen zijn cellennetwerk uit. De beweging bestond aan het hoofd uit een vijfkoppig '*comité de coordination et d'exécution*', waar ook Ramdane lid van was. Toen zij Algiers als doel uitkozen, creëerden ze een '*Zone Autonome d'Alger*' (ZAA) voor acties in de hoofdstad. De ZAA-raad werd gedomineerd door vier figuren: een politiek-militaire leider, een politieke assistent, een militaire assistent en een assistent die de inlichtingen en verbindingen verzorgde. Ze verdeelden Algiers in drie zones, die elk nog eens onderverdeeld waren in tien kleinere subzones. Op hun beurt bestonden die uit 34 districten. In die districten was een politieke organisatie verantwoordelijk voor de politieke indoctrinatie en de verzameling van financiële steun, voorraden en inlichtingen. Met schattingen van 1.400 tot 1.500 actieve leden, berustte de ruggengraat van het terroristische netwerk grotendeels op de cellen. De militaire tak zou waarschijnlijk uit een hondertal gewapende mannen hebben bestaan. De explosievenexperts waren ingedeeld in een aparte groep. Zij bestonden uit bommenmakers, leveranciers van springstoffen en bommenleggers. Naar schatting kon het FLN bovendien beroep doen op 4.000 tot 5.000 sympathisanten. Gezien hun rol als informanten, met de mogelijkheid om in elk segment van de Algerijnse samenleving door te dringen, valt hun rol daarom zeker niet te onderschatten (Kee, 1974, pp. 74-75).

Volgens David Law begon de FLN-campagne van stedelijk geweld als een wraakactie op de executie van twee gevangengenomen FLN-leden in juni 1956. Daarop werden in vier dagen 49 burgers neergeschoten. Dit vroeg om een agressieve reactie van Franse zijde. Die zou echter niet alleen vanuit militaire of politiekringen komen, maar ook vanuit de rangen van extremistische kolonisten (ultra's) die in feite als een tweede terroristische beweging optrad. Dat ook zij in hun pogingen om Algerije Frans te houden niet terugdeinsden voor extreem geweld dat niemand ontzag, bewees hun reactie in augustus. De ultra's plaatsten een bom in een huis waar zich vermoedelijke FLN-leden ophielden. Het resultaat was desastreus: Drie nabijgelegen huizen werden eveneens vernietigd waardoor 70 onschuldige burgers, waaronder veel kinderen, omkwamen. Het dodelijke steekspel ging onverminderd door. Voor de beruchtste aanslagen die het FLN gedurende het hele Algerijnse conflict pleegde, rekruteerde de organisatie drie jonge vrouwen uit de Kasbah. Ze hadden zich volgens de Europese klederdracht gekleed om gemakkelijker door de Franse controleposten te glippen en droegen elk een kleine bom met een tijdsmechanisme die quasi tegelijk tot ontploffing gebracht moesten worden. De eerste explodeerde in een bar waar vooral vrouwen en kinderen aanwezig waren. De tweede ontplofte in de cafetaria van een universiteit. De derde had de Air France-terminal van de luchthaven van Algiers als doel, maar weigerde door technische redenen dienst. In totaal liep de dodenbalans op tot drie doden en meer dan 50 gewonden.

Deze aanslagen zouden in 1966 door de Italiaan Gillo Pontecorvo (in samenwerking met voormalige FLN-leden) verfilmd worden tot '*La battaglia di Algeri*' (Pontecorvo, 1966). De film kon internationaal op grote belangstelling rekenen en won in 1966 op het filmfestival van Venetië een Gouden Leeuw. De Franse delegatie verliet echter misnoegd het festival (Ben-Ze'ev & Gino &

Winter, 2010, p. 121). In Frankrijk werd de film tot 1970 gecensureerd en daarna verboden (Phillips, 2004).

Een luchtfoto van een hedendaags deel van de Kasbah in Algiers. Verkregen op 26 juli, 2011, via <http://a.imagehost.org/0819/casbah.jpg>.

Een Franse patrouille op zoek naar wapens. Verkregen op 26 juli, 2011, via: <http://www.corbisimages.com/stock-photo/rights-managed/U1313081INP/french-soldiers-arresting-algerian-as-rebel-suspect>.

1.2. De Franse reactie

Laten we nu de organisatie en doctrine van het Franse kamp eens van naderbij bekijken.

In een ultieme poging om de toenemende escalatie van geweld de kop in te drukken, had de minister-resident in Algiers, Robert Lacoste, op 7 januari 1957 alle politiebevoegdheden van het departement Algiers overhandigd aan generaal Jacques Massu en zijn 10de parachutisten divisie (Beigbeder, 2006, p. 101). Velen van de Franse paracommando's waren veteranen die net gevechtservaring in Indochina hadden opgedaan. Ze waren goed getraind, loyaal en bovenal: ze hadden veel ervaring met contrarevolutionaire oorlogsvoering. Een aantal van hen had zelfs nog met het Franse verzet tegen de nazi's gevochten, en dus zelf deelgenomen aan irreguliere gevechten (David Law, 2009, p. 203). De Franse contrarevolutionaire eenheden bestonden vanaf nu uit drie verschillende onderdelen: er was enerzijds de lokale politie, daarnaast de net gearriveerde para's en ten slotte de leden van de '*Service de Documentation Exterieur et de Contre-Espionnage*' (SDECE). De lokale politie bestond uit ongeveer 1.000 man. Zij hadden onvoldoende mankracht om degelijk hun taken uit te voeren en bovendien waren verscheidene FLN-sympathisanten en spionnen in hun rangen geïnfiltreerd. Om die reden deden de Franse autoriteiten tijdens operaties slechts met tegenzin beroep op hun diensten. De para's bestonden uit vier onderbemande regimenten die in totaal uit ongeveer 3.200 man bestonden, wat iets meer dan de helft van hun normale sterkte was. Het aantal SDECE-personeel is onbekend, maar bestond uit infiltranten, een reservebataljon commando's en ervaren bevelhebbers zoals Paul Aussaresses (*infra*) (Kee, 1974, pp. 74-75).

De belangrijkste ondergeschikte van generaal Massu was luitenant-kolonel Roger Trinquier, eveneens een veteraan uit Indochina. Op basis van wat zich in Zuidoost-Azië had voorgedaan en hij nu eveneens in Algerije waarnam, formuleerde Trinquier de aard van deze nieuwe revolutionaire oorlogvoering in een theorie.¹ In het kort was hij van mening dat staten en hun legers de tactieken en strategieën van de opstandelingen moesten nabootsen. De terrorist was een nieuw soort strijder die tot dan toe ongezien was in de oorlogsgeschiedenis. Hij vocht in een organisatie van gelijkgestemden voor een zaak die hij als rechtvaardig beschouwde, en kon dus niet als crimineel gebrandmerkt worden. Toch kon men hem evenmin een soldaat noemen, gezien hij burgers viseerde en geen uniform droeg. Bij het lezen van zijn werk merkt men dat Trinquier, hoewel hij de term 'foltering' nooit in de mond nam, wel voorstander was van '*spécialistes*' die in '*interrogatoires*' gebruik maakten van hun '*techniques*' (Trinquier, 1961, pp. 20-23). Dit mocht echter enkel gedaan worden met het oog op de informatie die men op deze manier kon verkrijgen. De opgepakte terroristen moesten daarna trouwens als gewone krijgsgevangenen behandeld worden. In tegenstelling tot andere hogere militaire bevelhebbers zoals

¹: Het belang van Roger Trinquier wordt onderstreept door de belangstelling die het Amerikaanse leger had in zijn theoriën en ervaringen. De Amerikanen wilden de ervaringen gebruiken voor hun strijd in Zuid-Vietnam, en zou later ook in Irak van pas blijken te komen.

Paul Aussaresses, was Trinquier eveneens van mening dat de gevangenisfaciliteiten moesten voldoen aan de bepalingen van de Geneefse conventies. Zoniet kon de vijandelijke propaganda de inhumane behandeling van de gevangenen uitbuiten en op die manier het gezag van de ordehandhavers ondermijnen (Trinquier, 1961). Nog voor de feitelijke slag om Algiers plaatsvond, had personeel van het SDECE reeds een gevangenis in de buitenwijken van de stad ingericht voor het verhoren van gevangenen. Als ze onschuldig bleken, werden ze weer vrijgelaten. Werden ze verdacht van banden met het FLN, dan werden ze overgeplaatst naar andere kampen in het zuiden van Algerije (Menning, p. 8). Jammer genoeg voor de Franse zaak zouden de gebruikte methodes vaak niet in overeenstemming zijn met de Geneefse conventies. De toon voor een brede toepassing van de theorie van Roger Trinquier was immers gezet.

Massu zette zijn ondergeschikten dadelijk aan het werk. De Fransen omsingelden de Kasbah met prikkeldraad en controleposten en beschouwden elke Algerijn als een potentiële militant en verdachte. Ze regelden het in- en uitgaand verkeer, controleerden documenten en vroegen aan elk individu wat zijn/haar beweegredenen waren. Er werd bovendien een zeer efficiënt informantensysteem uitgebouwd dat het *Dispositif de Protection Urbaine* (DPU) heette. Zo had elke wijk wel een opzichter, gewoonlijk een betrouwbare Algerijn, die verdachte handelingen dadelijk kon signaleren (Rejali, 2007, p. 481). De soldaten beseften zeer goed dat ze met detectivewerk bezig waren en legden een vaste lijst van verdachten aan. Elk regiment voerde zijn eigen routine ondervragingen uit. Wanneer een verdachte belangrijk werd bevonden, werd hij vervolgens doorgestuurd naar de eenheid van Aussaresses voor ‘verdere ondervraging’.² Al die tijd bleef Aussaresses in nauw contact met kolonel Marcel Bigeard, de bevelhebber van het 3de *Régiment de Parachutistes Coloniaux* (RPC) (Menning, pp. 14-15). Om het met de woorden van John Talbot te zeggen: “*They expected to piece together thousands of bits of information to reveal the structure of the clandestine organisation*” (Talbot, 1980, p. 85). Massu en zijn inlichtingenofficieren begrepen immers dat het FLN in Algiers in kleine cellen opereerde die zelf geen overzicht hadden van hun eigen overkoepelende organisatie. Het Franse doel was daarom de cellen te verbinden door een naam in te vullen. Een naam die koste wat het kost verkregen moest worden aangezien enkel dit de sleutel tot het grotere geheel (en hun kopstukken) kon bieden.

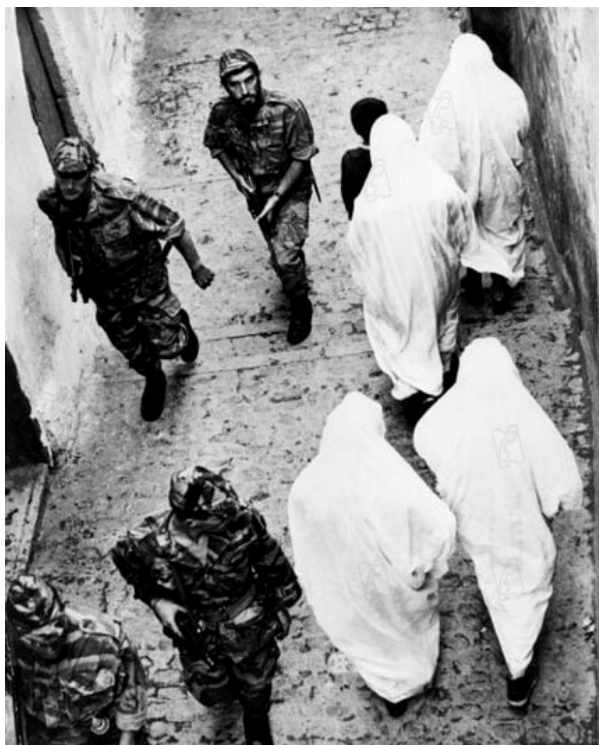
Bij het aanpakken van verdachten en simpelweg diegenen die bij razzia’s gevat waren, beseften de Fransen bovendien dat tijd van levensbelang was. Als het FLN zich realiseerde dat leden waren opgepakt, konden onderduikadressen, wachtwoorden,... al in een paar uur veranderd worden. Informatie die de Fransen via juridische processen en deals omtrent verklikking wisten te ontdekken, kwam gewoonweg niet snel genoeg om nog relevant te zijn (David Law, 2009, p. 205). De Franse ordehandhavers stonden ook onder immense druk om de terreur van het FLN te beëindigen. Parijs wilde resultaten zien, de Franse kolonisten demonstreerden en hun ultra’s namen het recht in eigen

²: Op termijn waren er echter zoveel verdachten dat ook de ondervragers van de regimenten massaal folterden.

handen. Toen de autoriteiten begin 1957 het leger dan nog eens de volmacht gaven om de Algerijnse stal compleet uit te mesten, was er geen weg meer terug. De enige mogelijke scenario's waren ofwel de beëindiging van het terrorisme, ofwel een roemloze Franse aftocht uit Algerije. Het kon dus bijna niet anders dat de situatie ontspoorde en foltering niet alleen de kop opstak, maar ook ingeworteld raakte bij de Franse militairen.

Luitenant-kolonel Roger Trinquier. Verkregen op 26 juli, 2011, via: <http://philippepoisson-hotmail.com.over-blog.com/article-la-guerre-moderne-du-colonel-roger-trinquier-10-54810072.html>.

Franse soldaten van de 10de parachutisten divisie in Algiers. Verkregen op 26 juli, 2011, via <http://www.wsws.org/articles/2004/may2004/boal-m29.shtml>.

Hoofdstuk 2: Foltering als wapen

2.1. Folterpraktijken in Algerije

Voor 1954 was het vooral de politie die occasioneel gebruik maakte van foltering. We zagen in het vorige hoofdstuk dat het fenomeen daarna mede door impuls van de revolutionaire doctrine van luitenant-kolonel Roger Trinquier meer wijdverspreid werd. Wat wordt nu echter juist begrepen onder de noemer folterpraktijken zoals die in Noord-Afrika plaatsvonden?

Voor denkers in de oudheid tot en met de vroegmoderne tijd waren folterpraktijken gericht op het pijnigen van het lichaam zodat een juridische getuigenis waarheidsgetrouw zou zijn. Vanaf het begin was het gebruik van foltering echter niet alleen gericht op het verwerven van bekentenissen, maar ook op informatie. Geleidelijk aan won dit laatste element aan belang. Foltering kan volgens Darius Rejali niet als oorlog bestempeld worden. In een oorlog strijden soldaten als gelijkwaardigen op een slagveld. Tijdens een foltersessie keren soldaten of andere vertegenwoordigers van de staat zich daarentegen tegen individuen die hulpeloos zijn (Rejali, 2007, p. 38). De *United Nations Declaration against Torture*, die op 26 juni 1987 in werking trad, verbreedde de definitie door naast bekentenis en informatie ook intimidatie op te nemen.

“For the purpose of this Declaration, torture means any act by which severe pain or suffering, whether physical or mental, is intentionally inflicted by or at the instigation of a public official on a person for such purpose as obtaining from him or a third person information or confession, punishing him for an act he has committed or is suspected of having committed, or intimidating him or other person.” (UN a, 1987, article 1)

Toch is de term niet zo elastisch als hij soms lijkt. Sinds de 19de eeuw beschouwden sommige filosofen elke inbreuk op de menselijke waardigheid als foltering. Karl Marx was bijvoorbeeld van mening dat elk repetitief werk aan de fabrieksband als ‘een soort van foltering’ bestempeld kan worden (Rejali, 2007, p. 38). Het definiëren van foltering op basis van waardigheid gaat echter voorbij aan de scheiding tussen gevallen waar fysieke pijn incidenteel is en gevallen waar dat onvermijdelijk is. Zelfs als iemand bandwerk als foltering bestempeld, moet men de oorzaken nog steeds bij ieder individueel gaan zoeken.

Deze kenmerken verschillen echter van foltering uitgevoerd door de staat zoals die in de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog door de Fransen werd toegepast. Wanneer een burger een andere aanvalt,

gebruikt hij enkel de middelen waarover hij beschikt. Wanneer een staatsambtenaar een burger voor publieke redenen (om misdaad te bestrijden, *good governance* te verzekeren,...) aanvalt, doet hij dat met de autoriteit en instrumenten die het volk hem heeft verleent. Het is daarom niet verwonderlijk dat foltering ook het gebruik of misbruik van publiek vertrouwen inhoudt, iets dat afwezig is als een individueel burger een andere aanvalt. Het is echter van belang te beseffen dat het gebruik van folterpraktijken in het Algerijnse conflict noch door de Franse overheid noch door het Algerijnse FLN was vastgelegd (Ben-Ze'ev & Gino & Winter, 2010, p. 119). Het bleef voor beide partijen dus nog steeds een illegale vorm van geweld die verboden was voor alle staatsambtenaaren en soldaten. In de realiteit echter werd mishandeling op een verraderlijke manier een gerechtvaardigd en gerationaliseerd hulpmiddel. Als soldaten onder druk stonden en het verkrijgen van informatie als hun grootste prioriteit zagen, was marteling (zelden expliciet aangeraden, maar vaak impliciet gesuggereerd) één manier om dit te bewerkstelligen. Terzelfdertijd terroriseerde foltering op deze manier hele groeperingen waar het slachtoffer deel van uitmaakte, gaande van familie tot het volledige dorp.

Hoewel geweld (zowel symbolisch als fysiek) niet het enige medium was dat een koloniale overheid kon bezigen, was het toch een altijd aanwezig aspect in koloniaal bestuur. Fysiek geweld ontmoedigde immers anti-koloniaal verzet. Wanneer de koloniale hegemonie direct en publiekelijk bedreigd werd, groeide het staatsgeweld als reactie dan ook evenredig mee. Voor Raphaëlle Branche was foltering op deze manier een psychologisch en ideologisch wapen (Branche b, 2001, p. 121). Gedurende de oorlog gebruikten de Franse strijdkrachten foltering immers niet enkel om de nationalisten te bestrijden, maar eveneens ter compensatie van hun onvermogen om het Algerijnse volk te overtuigen dat ze bij het Franse moederland hoorden. Op deze manier zou het volk de Algerijnse nationalisten niet aanmoedigen, steunen of beschermen. Diegenen die werden blootgesteld aan foltering waren dus in de eerste plaats militaire gevangenen. Hiermee bedoelen we leden van het FLN, patriotten die voor de Algerijnse onafhankelijkheid streden. Maar ook burgers die verdacht werden van (financiële) steun aan de opstandelingen of betrokken waren in de politieke organisatie en mobilisatie, waren slachtoffer van ondervragingen met 'speciale methodes'. Concluderend werden zowel militanten als burgers dus door de Fransen als rebellen beschouwd. Sommige Algerijnen werden dadelijk na hun arrestatie gefolterd, terwijl anderen (of dezelfde) eerst een periode in gevangenschap doorbrachten vooraleer blootgesteld te worden aan marteling. Sommigen werden lukraak in de dorpen of bergen mishandeld, gedurende actieve operaties of in legerbarakken, kampen en interneringscentra (Ben-Ze'ev & Ginio & Winter, 2010, pp. 118-119).

Als het folterfenomeen in Algerije voorkwam, hoe zat het dan met de schaal en de frequentie van die praktijken? Pierre Leuliette, een jonge para, schreef daarover dat hij verrast was door de hoge graad (Leuliette, 1987, p. 136). Een gevangene beschreef hoe gedurende vier nachten vijftig tot zestig verdachten aan verhoring werden onderworpen. Henri Pouillot, een luitenant die in de beruchte

gevangenis Villa Susini werkte, verklaarde eveneens dat soldaten tientallen ondervragingen per dag uitvoerden. Hij diende van juni 1961 tot maart 1962 en schatte dat gedurende die tien maanden tussen 3.000 en 5.000 foltersessies moeten zijn uitgevoerd. Tussen januari 1957 en februari 1961 verwerkte de even notoire gevangenis van Amezaïne 108.175 gevangenen. Die telden 11.518 ‘nationalisten’ en 787 ‘verdachten’ in hun rangen (Rejali, 2007, p. 485). Hoewel onmogelijk te tellen, liep het totaal aantal slachtoffers waarschijnlijk op tot meer als 100.000.

Vele Franse soldaten deden routinewerk gedurende het Algerijnse conflict en waren dus niet aanwezig bij de praktijken. Als we echter aannemen dat de cijfers die Pouillot geeft waarheidsgetrouw zijn voor alle interneringscentra, moeten toch honderden militairen wel degelijk geparticipeerd hebben.

De Fransen pasten verscheidene technieken toe om hun gevangenen aan de praat te krijgen. Dit ging van psychologische foltering en heel rudimentair geweld (vuistslagen en trappen) tot gesofisticeerde methodes. Schijnexecuties en gevangenen geen slaap gunnen, waren tesamen met vernederingen schering en inslag. Naast tijdelijk levend ingegraven worden, werden sommige verdachten urenlang (ondersteboven) aan haken of katrollen vastgehangen. Verder maakten de ondervragers ook gebruik van sigaretten, aanstekers of branders om ernstige brandwonden toe te brengen (<http://guerredalgerie.free.fr/nouvellepage5.htm>, geraadpleegd op 19 juli 2011). Het zogenaamde ‘waterboarding’, een techniek die de Amerikaanse CIA in hun strijd tegen het terrorisme eveneens gebruikt(e), is een verhoortechniek waarbij de ondervragers een natte doek om de neus en mond van de verdachte binden. Hierover wordt water uitgegoten waardoor de gevangene niet anders kan dan de vloeistof inslikken (Rejali, 2007, pp. 381-382). Vaak ging het om vuil water uit toiletten of keukens. Soms werd er zelfs bleekwater aan toegevoegd (<http://guerredalgerie.free.fr/nouvellepage5.htm>, geraadpleegd op 19 juli 2011). Het slachtoffer krijgt het gevoel te verdrinken waardoor de methode ook wel gekend is onder de naam schijnverdrinking. De techniek die de Fransen echter het meest prefereerden wordt ‘*gégène*’ (afgeleid van de term ‘*génératrice*’) genoemd (Chley, 2000). Ondervragers maken hierbij elektrodes vast aan de genitaliën, oren,... van het slachtoffer en sturen vervolgens elektrische schokken via het aanzwengelen van een veldtelefoon. Deze foltermethode zou zich later over de hele wereld verspreiden, maar de Fransen pasten ze als eerste grootschalig toe.³ Wij komen in het volgende hoofdstuk terug op de reden waarom de folteraars voornamelijk de voorkeur gaven aan de laatste twee technieken.

Het Franse leger deed weinig moeite om de praktijken te verstoppen voor de Algerijnse bevolking. In feite rekende het zelfs op de verspreiding van de geruchten ervan. Aangezien leden van het FLN marteling konden verwachten, volstond het daarom soms voor een ondervrager om gewoon te wijzen

³: Onder andere de Amerikanen gebruikten deze techniek vaak in de Vietnamoorlog. Er werd door militaire instructeurs zelfs speciale aandacht aan besteed gedurende de trainingen.

naar de folterapparatuur om informatie uit hen te krijgen (David Law, 2009, p. 205). In het begin waren martelpraktijken dus gebaseerd op overtuigingskracht.

Geleidelijk aan werd het echter een alledaagse vorm van geweld die gedurende vele jaren door Franse militairen in Algerije werd gebruikt. Luitenant-kolonel Roger Trinquier meende dat ondervragers zich aan normen konden houden door enkel te pijnigen tot het kritieke punt bereikt was om vervolgens te stoppen (Trinquier, 1961, p. 49). De verhalen van soldaten die foltering als een drug gingen beschouwen, bevestigen echter zijn ongelijk. Ondervragers hebben meermaals benadrukt dat ze geen sadisten waren en zich professioneel konden opstellen, maar competitieve brutaliteit werd eerder regel dan uitzondering onder de soldaten. Ze vonden nieuwe methodes uit, en sommigen werden daar gevaarlijk creatief in. Superieuren bekritiseerden immers de incompetentie van bepaalde folteraars die dan vervolgens in geen tijd de knepen leerden om hun carrière een boost te geven. Anderen bezondigden zich dan aan (groeps)verkrachtingen (le Sueur, 2001, 169). Diverse werken maken eveneens melding van folterpraktijken die speciaal gekozen waren omdat ze in de moslimcontext als zeer denigrerend worden beschouwd.

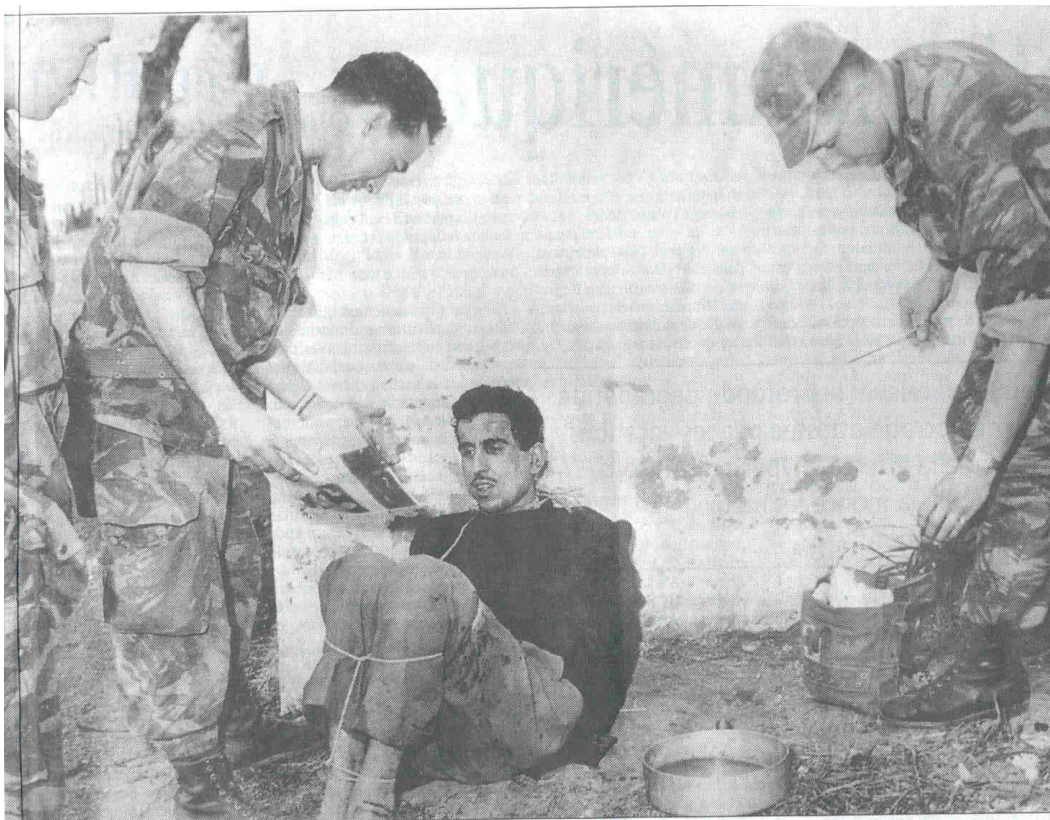
Officieren verzekerden dat marteling slechts voorkwam wanneer zij aanwezig waren, wat vaak ook het geval was. Maar het was gemakkelijk om de regels te omzeilen. Ondervragers gingen zelfs verder met mishandelen nadat hun oversten dat (meermaals) hadden verboden. De excessen gingen gewoon voort op meer afgelegen plaatsen zodat de bevelhebbers niet ‘op de rem konden gaan staan’. De gevolgen van deze uitspattingen waren volgens Darius Rejali dat het Franse leger fragmenteerde door de competitie die aan het verkrijgen van foltering vastzat. Officieren verloren de controle over hun ondergeschikten, of de ondergeschikten weigerden de bevelen van het hogere commando op te volgen. Ook in de administratie lieten de gevolgen van de escalerende praktijken zich voelen. Parallele verdachtenlijsten, documenten, boekhouding,... maakte dat de coördinatie van één gestroomlijnde inlichtingendienst onmogelijk werd (Rejali, 2007, pp. 486-487). Waarom zou men immers een rechtstreekse concurrent in moeilijkheden helpen?

Naast foltering behoorden ook standrechtelijke executies tot het Franse pakket van staatsgeweld. Aussaresses schreef daarover later in één van zijn boeken:

“Summary executions were an inseparable part of the task associated with keeping law and order [...] It was so obvious that it became unnecessary to spell out such orders at any level. No one ever asked me openly to execute this one or that one. It was simply understood.” (Aussaresses b, 2002, p. 127)

De mannen van Aussaresses executeerden en begroeven terechtgestelde verdachten in massagraven buiten Algiers. Ze gooiden eveneens sommige lijken uit helikopters in de Middellandse Zee. Daarop tekende de secretaris-generaal van de politie in Algiers, Paul Teitgen, een bevel waarin de geëxecuteerden werden vrijgesteld van juridische procedures (David Law, 2009, p. 206). Teitgen zou

later toegeven dat hij meer dan 24.000 van dergelijke orders door zijn vingers zag gaan voor zijn ontslag in oktober 1957. Daarvan waren er 3.024 verdachten ‘verdwenen’ (Beaugé d, 2000). Ongetwijfeld is het grootste deel daarvan terechtgesteld.

Franse para's ondervragen op 14 mei 1957 ene Omar Merouane. Verkregen op 9 juli, 2011, via, <http://guerredalgerie.free.fr/nouvellepage6.htm>.

Een elektrische dynamo zoals die in Algerije werd gebruikt voor ‘gégène’. Verkregen op 12 juli, 2011 via http://fr.wikipedia.org/wiki/Guerre_d%27Alg%C3%A9rie.

Algerijnse gevangenen graven de put waar ze zelf in vastgehouden zullen worden. Verkregen op 28 juli, 2011, via, <http://www.djelfa.org/archive/prisonnier/prisonniers3.jpg>.

Zeven tegen één: Franse para's bekijken hun 'buit'. Verkregen op 28 juli, 2011, via, <http://guerredalgerie.free.fr/pageprincipale1.htm>.

2.2. Het verdere verloop van het conflict

De leden van het FLN zaaiden nog een periode dood en verderf, maar de Franse strategieën begonnen wel degelijk hun vruchten af te werpen. Hoewel veel van de informatie die via foltering was verkregen onbruikbaar, inaccuraat of compleet verzonnen was, slaagden de Fransen er toch in om de cellen met elkaar te verbinden. Tegen het einde van maart 1957 was Algiers rustig. Volgens David Law waren het dus niet de foltermethodes, maar wel het informantensysteem dat een zeer belangrijk aandeel had in het winnen van de slag om de stad. Na minder dan drie maanden zonder noemenswaardige incidenten, verlieten de para's vervolgens Algiers om hun contrarevolutionaire activiteiten op het platteland verder te zetten (David Law, 2009, p. 206).

Hoe kwam het dan dat ondanks het winnen van de slag om Algiers, de Fransen zich uiteindelijk roemloos moesten terugtrekken?

Wat uiteindelijk de Algerijnse overwinning mogelijk heeft gemaakt, was de diepe politieke crisis van het Franse moederland en de machtsoverdracht aan de charismatische Charles de Gaulle. De Gaulle had zich tijdens de Tweede Wereldoorlog onsterfelijk gemaakt als leider van de *Forces Françaises Libres* (FFL) en mocht een tweede keer de natie redden na aanhoudende protesten tegen de Franse socialistische regering in Algiers. Hij werd in december 1958 verkozen als president van de republiek. De Franse kolonisten waren ervan overtuigd dat hun president Algerije nooit zou opgeven, maar de realistische de Gaulle geloofde steeds meer dat het FLN de wapens nooit zou neerleggen. In september erkende hij, tegen de wensen van het leger en de Franse *colons* in, het Algerijnse recht tot zelfdeterminatie. Als gevolg daarvan zochten de kolonisten steun bij het leger dat in feite de touwtjes in Algerije in handen had. In hun pogingen om Algerije Frans te houden werd op deze manier de terroristische *Organisation Armée Secrète* (OAS) opgericht.

De OAS, die veel extremistische kolonisten (ultra's) in haar rangen telde, trok eveneens veel para's aan.⁴ Hun terroristische campagne richtte zich niet alleen tegen islamitische burgers, intellectuelen en FLN-leiders in Algerije. Ook Franse politiemannen, bureaucraten en FLN-sympathisanten in het moederland waren een doelwit. Er werden bovendien verscheidene onsuccesvolle pogingen ondernomen om de Gaulle, die uitgeroepen was tot vijand nummer één, te vermoorden. In haar hoogdagen telde de organisatie niet meer dan 1.000 leden. Toch slaagde ze erin om via de brede steun van de Franse kolonisten virtueel over Algiers en Oran te heersen. De doelen van de OAS waren, zelfs voor haar eigen leden, vrij onduidelijk. Blijkbaar hoopte de organisatie dat het terrorisme tot een openlijke burgeroorlog tussen de Europese en moslimgemeenschap van Algerije zou leiden. Om die reden ondernamen een aantal militaire commandanten en twee gepensioneerde generaals in april 1961

⁴: Voormalige leden van het OAS zoals Roger Holeindre lagen mee aan de basis van het extreem-rechtse *Front National* van Marine Le Pen. De dochter van Jean-Marie Le Pen nam in januari 2011 de leiding van de partij over.

zelfs een mislukte militaire coup. Opnieuw moest de Gaulle een beroep doen op de natie en het leger om de bedreiging te neutraliseren (David Law, 2009, pp. 210-211).

Wat vond de Franse president echter zelf van de buitensporige methodes die het Franse leger bezigde? Reeds in de laatste maanden van 1957 hadden Franse officieren die terugkwamen uit Algerije hem gevraagd om positie in te nemen tegen de excessen en ze te veroordelen. De Gaulle had geweigerd. Hij vond foltering niet meer dan een slechte eigenschap van het systeem (Kessel, 2002, p. 58). De Gaulle had het probleem wel erkend toen de militaire staatsgreep in Algiers hem aan de macht bracht (le Sueur, 2001, p. 164). Tijdens een bezoek aan het leger in Saïda op 27 augustus 1959 had hij, in het bijzijn van minister-resident Delouvrier, aan kolonel Bigeard bevolen dat de folterpraktijken moesten stopgezet worden. Hoewel de Gaulle als katholiek en traditioneel officier mishandeling niet door de vingers kon zien, heeft hij het nooit publiek veroordeeld (Beigbeder, 2006, p. 103). Zoals vermeld was zijn prioriteit immers om, na een periode van observatie, Frankrijk aan de onderhandelingstafel te krijgen met de Algerijnse rebellen. Met dit doel voor ogen wilde hij de legertop waarschijnlijk niet voor het hoofd stoten tot de bewuste gebeurtenissen van april 1961. Ironisch genoeg was het Franse leger de geheime onderhandelingen die de Franse overheid met het FLN voerde, te weten gekomen via foltering van een FLN-militant. Dit schokkende nieuws deed de relatie tussen het leger en de overheid ernstig vertroebelen en speelde een niet te onderschatten rol in de aanleiding tot de mislukte coup tegen de Franse president in 1961 (Rejali, 2007, p.491).

De illegale praktijken bleven dus tot de onafhankelijkheid van Algerije gewoon doorgaan (Vidal-Naquet d, 1963, pp. 84-87). Op 18 maart 1962 werden de akkoorden van Evian door Franse en Algerijnse delegaties ondertekend. Op 8 april gaf 90.7 % van het Franse volk via een referendum zijn goedkeuring aan het akkoord. Daarop verlieten grote aantallen Europese kolonisten in paniek het Maghrebijnse land. Uiteindelijk erkende Frankrijk de onafhankelijkheid van de jonge Algerijnse natie op 3 juli 1962 (Beigbeder, 2006, p. 96).

2.3. De balans opgemaakt

Hoewel de brutale methodes de Fransen zeker hielpen om de slag om Algiers te winnen, was het wel een belangrijke reden waardoor ze de oorlog uiteindelijk verloren. Dat de bloedige onafhankelijkheidsstrijd daadwerkelijk een oorlog genoemd mocht worden, erkende het Franse parlement laattijdig op 10 juni 1999 (Beigbeder, 2006, p. 96). Het trotse Franse leger telde na de Algerijnse onafhankelijkheid ongeveer 25.000 gesneuvelden (waarvan een derde door ongevallen), 7.541 gewonden en 875 vermisten. De Algerijnse autoriteiten schatten dat ongeveer anderhalf miljoen Algerijnen het leven lieten, terwijl Franse bronnen het hebben over 200.000 slachtoffers (http://medias.lemonde.fr/medias/pdf_obj/sup_algerie_041027.pdf, geraadpleegd op 8 juli 2011). Het

aantal doden zal waarheidsgetrouw tussen de 200.000 en 500.000 liggen (Zemni, 2010-2011). Twee miljoen Franse mannen die tussen 1932 en 1943 geboren waren, vervulden hun militaire plichten in Algerije tussen 1955 en 1962 (Beigbeder, 2006, p. 96). Velen daarvan keerden met fysieke en psychische littekens terug naar huis, om maar te zwijgen over het leed van de Algerijnse slachtoffers.

Gezien het feit dat Frankrijk Algerije kwijtspeelde, kan de efficiëntie van de folterpraktijken in vraag worden gesteld. Aussaresses prees de mogelijkheden die marteling in het algemeen boden, maar nergens citeert hij rechtstreeks de successen ervan in Algerije of andere plaatsen waar hij voordien was geweest. Hij beschreef twee gevallen waar de ontfutseling van informatie compleet mislukte: Daarop had hij beide personen gedood (Aussaresses a, 2001, p. 42 en p. 66). Zoals men reeds vooraf kon voorspellen, ontmoedigde mishandeling het gebruik van minder gewelddadige (maar veel efficiëntere) methodes. We illustreren dit aan de hand van een imaginair voorbeeld: Franse soldaten pakken een dadelverkoper op die in zijn zak het adres van een FLN-munitiedepot draagt. Ze folteren hem, maar de verkoper laat niets los waardoor het FLN tijd wint en het munitiedepot kan ontruimen en verplaatsen. De Franse inval een paar dagen leidt bijgevolg tot niets. Waren de soldaten in staat geweest om Arabisch te lezen, hadden ze de munitieopslagplaats veel eerder gevonden. Ze folterden echter lustig door. Henri Pouillot, de luitenant van Villa Susini, stelde zeer nuchter het volgende vast:

“Given the manner in which the arrests were performed, a majority of those who passed by the Villa had no information to give. That wasn’t important. One of the objectives of the use of torture was to remind the Algerians that, by definition, they were considered accomplices of the FLN. In principle it was necessary to humiliate them so that they know that the army had all the rights, without any limitation and that they, the victims, had only to submit.” (Rejali, 2007, p. 487).

Achteraf beschouwd waren het echter dergelijke voorvallen die een aanzienlijk deel van de Algerijnse burgerbevolking (die voordien niets te maken had met het FLN) ook effectief recht in de armen van de organisatie dreef. In feite was de situatie op zo’n manier geëvolueerd, dat de Algerijnse nationalistenvanzelfs te afhankelijk werden van de brutale Franse reactie op hun terrorisme. Hiermee doel ik niet alleen op de noodzaak die het FLN accepteerde in de foltering en dood van eigen activisten, maar eveneens in het vasthouden, mishandelen en slachtofferen van onschuldige Algerijnen. Het was niet de eerste (en ook niet de laatste) keer dat een revolutionaire beweging bereid was om het leed van de eigen burgerbevolking als strategie te gebruiken.⁵ Nergens is dit echter zo openlijk en succesvol tot uiting gekomen als in Algerije. Het was een zeer riskante zet van de FLN-top, maar draaide uiteindelijk goed uit voor hen.

⁵: Meerdere theoretici zijn er bijvoorbeeld van overtuigd dat het Kosovaarse bevrijdingsleger UCK in 1997 aanvallen op Servische doelwitten liet escaleren zodat Servische reacties tegen de Kosovaarse burgerbevolking buitensporig zouden zijn. Op deze manier hoopte het UCK dat de NAVO zou interveniëren.

Op het einde van 1958, aan het begin van de Franse successen in Algerije, had een grote meerderheid van de Algerijnse bevolking haar steun uitgesproken voor een referendum dat verregaande hervormingen voor de moslimbevolking beloofde, maar Algerije wel Frans hield (David Law, 2009, p. 209). Onder druk van de folteringen en executies, waar de Fransen zoals vermeld op rekenden dat de verhalen zichzelf zouden verspreiden onder de bevolking, liet een stijgend aantal Algerijnen echter alle hoop op een Franse aanpassing varen. Ze accepteerden dat de acties van het FLN voor hen niet altijd positieve uitkomsten had, maar verkozen dit uiteindelijk boven de Fransen. FLN-terreur werd dus noodzakelijk, Franse excessen waren daarentegen buitensporig. FLN-geweld was juist, defensief en nobel. Frans staatsgeweld was immoreel, provocatief en onrechtvaardig. Uiteindelijk werkten de Franse methodes dus contraproductief en zelfdestructief en werd een fundamentele oorlogswet weer bevestigd: succesvolle militaire operaties zijn doelloos als ze niet steunen op even succesvolle pogingen tot legitimatie bij de bevolking.

Ook een aantal Franse bevelhebbers meende achteraf dat men fout heeft gehandeld. Op de vraag of folterpraktijken onmisbaar waren in oorlogstijd, antwoorde Massu in een interview met de Franse krant *Le Monde* in 2000 ontkennend. Hij verklaarde dat de Algerijnse casus anders aangepakt had kunnen worden (http://www.lemonde.fr/le-monde-2/article/2008/05/22/jacques-massu-le-general-repent 1048161_1004868.html, geraadpleegd op 12 juli 2011). Yves Godard, de persoonlijke luitenant van generaal Massu, verklaarde eveneens dat folterpraktijken niet noodzakelijk waren met het oog op de verwerving van informatie. Informanten hadden volgens hem eenvoudig de verdachten kunnen aanwijzen, waarop de Fransen hen dan voor de simpele keuze konden stellen: praat of sterf. De resultaten zouden op deze manier hetzelfde zijn geweest en het Franse leger zou in het moederland geen gezichtsverlies hebben geleden (Rejali, 2007, p. 491). In feite was deze strategie gedurende de Tweede Wereldoorlog succesvol toegepast door de Britten in hun zoektocht naar Duitse spionnen. De Franse legerleiding kon zich dus niet beroepen op een gebrek aan alternatieven. Generaals zoals Massu zouden later verklaren dat het bevel tot marteling werd gegeven om het willekeurig nemen van gijzelaars te voorkomen. Georganiseerde folterpraktijken waren echter niet selectief. Gedurende de slag om Algiers werden per FLN-activist ongeveer vijftien onschuldige Algerijnen mishandeld (Rejali, 2007, p. 491). In strikt wiskundige zin is dit geen willekeurige toepassing, maar anderzijds is het wel een kleine kans op succes.

Uiteindelijk beschuldigden zowel de soldaten als hun officieren de hogere politieke elite omdat ze hen voor het blok hadden gezet, een gevoel dat trouwens niet verminderd is met de jaren. De Franse autoriteiten hadden inderdaad beter moeten weten toen ze tienduizend geharde veteranen in een bevolking van tien miljoen burgers lieten zoeken naar een speld in een hooiberg.

We kunnen dus stellen dat het FLN-terrorisme, en het Franse staatsgeweld dat daar als reactie op werd geformuleerd, een onoverbrugbare kloof tussen de Europese en Maghrebijnse bevolking van Algerije sloeg. Hoezeer de terreur van het FLN de doorsnee Algerijn ook afstootte, hij walgde meer van de Franse horrorverhalen. Op deze manier dwongen de excessen tot een politiek van extremen, waardoor er geen middenveld meer bestond dat met de Fransen wilde samenwerken. De harde conclusie is dat de Franse folterpraktijken niet enkel enorm veel onschuldige slachtoffers eiste, maar de eenheden die ze gebruikten ook corrupt maakte. Daar stond bovendien tegenover dat foltering weinig tot geen directe informatie opleverde. Hoewel de tactieken en methodes succesvol bleken tijdens de slag om Algiers, werd het uiteindelijk onmogelijk voor het Franse leger om de strijd verder te zetten zonder publieke steun vanuit het moederland. Hoe de horrorverhalen druppelsgewijs bekend raakten en die steun deden eroderen, wordt in de volgende hoofdstukken nader onderzocht.

Hoofdstuk 3: De constructie van het geheim

De koloniale overheid heeft steeds geprobeerd om de geruchten van het staatsgeweld buiten de Franse publieke opinie te houden. Zowel de Franse politieke autoriteiten als het leger ontkenden bijgevolg dat folterpraktijken plaatsvonden.

De wil om marteling geheim te houden was begrijpelijk omdat zoals vermeld zowel in Frankrijk als in Algerije het gebruik ervan van 1954 tot 1962 verboden was. Zelfs in het kader van een oorlog was mishandeling sinds de Geneefse conventies van 1949 uit den boze. Het derde artikel verbood folterpraktijken zeer uitdrukkelijk.⁶ Oorspronkelijk erkende de Franse staat dit artikel niet omdat volgens de overheid de verdragen handelden over *internationale* gewapende conflicten. Frankrijk was van mening dat Algerije uit departementen (en dus Frans grondgebied) bestond, waardoor de Algerijnse casus een niet-internationaal voorbeeld was waar artikel drie niet van toepassing kon zijn. Uiteindelijk heeft de Franse staat op 23 juni 1956 formeel de toepassing van het artikel in Algerije erkend (Beigbeder, 2006, p. 103). Militairen en politiemannen die er zich dus aan bezondigden, waren onderhevig aan disciplinaire en strafrechtelijke veroordelingen. Het was daarom in ieders voordeel dat iedereen de lippen stijf op elkaar hield. Het terroristische beeld dat verscheidene militaire en politieke leiders van de Algerijnse oorlog hadden, zorgde ervoor dat sommigen foltering minder erg vonden als het vijanden van de republiek waren die ermee in aanraking kwamen. Maar de Franse publieke opinie die, ondanks de censuur, geïnformeerd werd door een vrije pers, was zeer gevoelig op dit gebied. Tien jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog lagen de verschrikkingen immers nog vers in het collectieve geheugen.

3.1. De manipulatie van sporen

Hoe hadden het Franse leger en overheid dan controle over de praktijken die het daglicht niet mochten zien? De beste manier om geheimhouding te verzekeren, is om geen sporen achter te laten die voor de historicus niet zonder problemen te onderzoeken vallen. Twee soorten van bronnen liggen dan voor de hand: geschreven sporen en fysieke sporen.

6: Zie bijlage voor artikel drie van de International Committee of the Red Cross (ICRC), *Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field*. Geneva, 12 August 1949.

3.1.1 De manipulatie van geschreven sporen

Een leger heeft er alle baat bij om te weten wat er zich afspeelt onder de rangen van haar eenheden. Daarom kan de leiding de soldaten niet vrij laten in hun doen en laten. Als men de correspondentie van de Franse militaire top in Algerije onderzoekt, ontdekt men al snel de aandacht en omzichtigheid waar het taalgebruik aan onderhevig was. In bepaalde documenten komen de woorden ‘*torture*’ en ‘*sérvices*’ wel voor, maar het betreft dan bevelen die juist deze praktijken willen tegengaan. Op de hoogte gebracht door de harde realiteit, wezen de auteurs van deze bevelen er op dat dergelijke gebruiken illegaal waren en in de toekomst zwaar gestraft zouden worden. Pogingen van de politiek en het rechtsysteem tot beperking en stopzetting van foltering, illegale opsluiting en standrechtelijke executies, liepen echter vast op de starre houding die het leger ten opzichte van terrorisme had (Thenault & Branche, 2000, p. 57). Zoals we in het eerste hoofdstuk zagen, had de minister-resident in Algerije in januari 1957 alle politiebevoegdheden van het departement Algiers aan generaal Jacques Massu en zijn 10de parachutisten divisie gegeven.⁷ Het initiatief, en dus ook de leiding, waren bijgevolg aan het leger overhandigd in een ultieme poging om het stedelijk terrorisme en de geplande algemene staking van het FLN een halt toe te roepen. Massu was een voorstander van foltertechnieken in bepaalde omstandigheden met de bedoeling om informatie te verkrijgen die aanslagen tegen burgers konden voorkomen. In maart 1959 had hij reeds in een ongepubliceerd rapport getiteld ‘*Techniques de l’interrogatoire*’ verscheidene foltermethodes en hun limieten opgesomd (Vidal-Naquet b, 1972, pp. 44-45).

Daarentegen werd in de officiële documenten omtrent de repressiemethoden nergens het woord ‘*torture*’ gebruikt. Het zou echter naïef zijn om te geloven dat het daarom nooit is voorgekomen. De auteurs maakten immers gebruik van eufemismen en metaforen. Op deze manier ontstond er heel snel een parallelle woordenschat die het mogelijk maakte om te ontkennen dat ooit expliciet bevelen omtrent foltering waren gegeven.

Toen gedurende de slag om Algiers generaal Salan in een geheim nota aan alle commandanten van het legerkorps schreef dat “*tout individu appréhendé soumis à un interrogatoire aussi serré que possible*”, beval hij in feite het gebruik van foltering (SHAT d). ‘*Interrogatoire*’ werd het legale synoniem voor marteling. Gabriel Périès toont aan dat het woord steeds mooi verpakt werd in bedekkingen als ‘*interrogatoire musclé*’, ‘*interrogatoire sous la contrainte*’, ‘*interrogatoire contraint*’ of ook ‘*procédés techniques particuliers*’ maar dat het steeds op dezelfde realiteit neerkwam (Périès, 1997, pp. 41-57). Een breed gamma aan adjectieven moest de dimensie van het gebruikte geweld bedekken. Ook het gebruik van de economische metafoor ‘*faire du rendement*’ geeft een quasi industriële betekenis aan acties en kan breed opgevat worden. Dit alles toont aan dat het gebruik van

⁷: Deze gebeurtenis wordt nu door de Franse pers omschreven als een ‘ernstige verdraaiing van de republikeinse principes’: Isnard, Jacques (2000, Juin 22). “L’armée française et la torture.” *Le Monde*.

uitdrukkingen een bepaalde mate van interpretatie toeliet. Een mate die volledig werd herleid tot het orale. De instructies, directieven en andere reglementaire documenten werden immers door de verantwoordelijken van bovenaf naar de lagere echelons overgebracht. Het was deze manier die het échte bevel voor de soldaat inhield, en het gebeurde allemaal oraal.

Het is evident dat verbale bevelen systematisch illegale vormen van repressie aanmoedigden daar waar schriftelijke orders dat verboden. Verder boden orale bevelen voor verantwoordelijke officieren in het veld een veel grotere bewegingsvrijheid. Het was immers van belang dat de sporen vager werden naarmate men de hogere niveaus van de hiërarchie naderde. De belangrijke impact die de Franse legerleiding aan oraliteit gaf, werd ten slotte nog eens versterkt door moderne communicatiemiddelen zoals telefoon en radio (Thenault & Branche, 2000, p. 58). Belangrijke bevelen werden mondeling overgebracht en op deze manier ook snel uitgevoerd.

We kunnen dus stellen dat het stilhouden op de hogere niveaus goed was geconstrueerd. Hoe werd het dan in de praktijk uitgewerkt?

Vaak was het geheim houden van de operaties een conditio sine qua non voor het slagen. In een *Note de la Section 'P' du CCI* van 10 juli 1958 stond dat geen enkel schriftelijk bevel gegeven mocht worden: *“A l'issue de l'opération ou même en cours d'opération, des décisions immédiates doivent être prises vis-à-vis des personnes arrêtées et reconnues coupables”* (SHAT c). Hoewel dit voorbeeld van toepassing was op de Franse speciale eenheden, kan men het veralgemenen voor andere situaties. De Franse soldaat werd dus constant geconfronteerd met orale bevelen die geen sporen nalaten voor de historicus. De kracht van een verbaal bevel is theoretisch minder sterk dan dat van een geschreven, zodat een soldaat nog steeds een formele bevestiging kan vragen van een orale order (Thenault & Branche, 2000, p. 58). Er is een geval bekend van een zekere onderluitenant Jean le Meur die werd berispt wegens het bekritisieren van een radiobevel om geen gevangenen te maken (*Témoignages et Documents*, 1959). Dit waren echter uitzonderingen. Soldaten werden niet geïnformeerd over hun rechten en waren bovenal niet in de positie om die te laten gelden. De aarzeling van de soldaten legde natuurlijk veel minder gewicht in de schaal dan de kracht van directe bevelen.

3.1.2. De manipulatie van fysieke sporen

We hebben zonet beschreven dat, door de voorzichtigheid van expressie en het spel tussen mondelinge en schriftelijke bevelen, twee verschillende discours binnen het Franse militaire instituut waren ontstaan. Het bewustzijn van het belang van sporen was eveneens aanwezig als men de manier bestudeert waarop de Fransen hun *‘interrogatoires sous la contrainte’* uitvoerden.

In deze masterproef werd reeds eerder melding gemaakt van de twee technieken ('waterboarding' en 'gégène') die de Fransen prefereerden. In tegenstelling tot andere methoden (maar even efficiënt) veroorzaakten water of elektriciteit immers geen ernstige letsels of littekens. In 1957 schreef Paul Thibaud in een artikel in *Esprit*: "*l'application des électrodes sur une peau mouillée (par la sueur par exemple) risque seulement de provoquer des étincelles et par conséquent de petites brûlures.*" Hij voegde er nog aan toe dat deze lichte brandwonden officieel als 'huidziekten' door "*une épidémie d'eczéma due au climat nord-africain*" werden beschouwd. Volgens dokter Hovnanian, lid van de parlementaire commissie die een onderzoek voerde naar de mishandeling van de Algerijnse communisten in Oran in september 1956 (*infra*), kwam deze 'vorm van eczeem' voornamelijk in Algerijnse gevangenen voor (Thenault & Branche, 2000, pp. 58-59). De zorg voor de fysieke integriteit van de gevangenen was niet nieuw. Generaal Allard had in 1957 aan het 3e RPC "*tout procédé qui marquerait irrémédiablement l'individu moralement ou physiquement*" voorgeschreven (SHAT b). In 1959 zou hij dit bevel herhalen. Het is van belang te beseffen dat voor het gerecht sporen van foltering de enige bewijzen waren die de slachtoffers konden aanvoeren. Als een arts geen zichtbare littekens kon vaststellen, hadden er dus ook geen martelpraktijken plaatsgevonden. De gevangenen die het zwaarst mishandeld waren, werden bovendien vaak in het geheim bewaakt in afwachting van hun vrijlating of op dezelfde plaats verzorgd als waar ze ondervraagd waren. Anderen werden onmiddellijk geëxecuteerd na hun gewelddadige ondervraging (Thenault & Branche, 2000, p. 59). In beide gevallen was het doel echter om de sporen die op foltering wezen te vernietigen of uit te wissen. Discretie en geheimhouding waren zo verzekerd.

Men zou kunnen denken dat de Algerijnen de mogelijkheid hadden om te praten en te getuigen over de mishandelingen. Maar in een context en over een onderwerp waar het woord van een Algerijn geen kracht had, was het materiële spoor de enige mogelijkheid om te overtuigen. De medische expertiserapporten waren feitelijk de enige bewijzen van deze praktijken die geaccepteerd werden.

3.2. De manipulatie van onafhankelijk onderzoek

Een ander medium om het buitensporige staatsgeweld in Algerije toe te dekken, was het negeren en manipuleren van onafhankelijke commissies en inspecties.

De illegaliteit van de martelpraktijken was bekend bij alle Franse militairen die betrokken waren bij het Algerijnse conflict. Naar gelang de operationele context, de personaliteit van de betrokken individuen evenals de fysieke afstand tot de verdachten, waren de reacties op foltering wel zeer divers. Een algemeen plan van verzwijging is reeds aangetoond, maar gaat het op de verschillende niveaus dan om dezelfde verzwijging? Volgens Thenault en Branche kan men in feite, parallel met de hiërarchie, een piramide van ineenvassende geheimen ontwaren en wel op twee niveaus: dat van de

superieuren en dat van de uitvoerders (Thenault & Branche, 2000, p. 59). De uitvoerders besteedden in het algemeen zorg aan het verbergen van de mishandelingen. Er zijn talrijke getuigenissen van gevangenen die overgeplaatst werden als gevolg van bezoeken van commissies en burgerlijke of militaire (zowel Franse als buitenlandse) inspecties. Zo maakt een rapport van het *International Committee of the Red Cross* (ICRC) na een bezoek in een *camps de transit et de triage* melding van zestig zieke en gewonde gedetineerden die juist voor het bezoek plotseling uit het kamp waren gehaald (Vidal-Naquet a, 1962, p. 6). Het was eveneens niet moeilijk om de installaties en instrumenten die voor de ondervragingen werden gebruikt, te laten verdwijnen. Wat betreft de hogere niveaus is het, of het nu om militaire superieuren dan wel burgerlijke autoriteiten gaat, moeilijk te achterhalen over welke (verzwijging van) informatie zij daadwerkelijk beslisten. Maar mishandelingen waren voor niemand een geheim. Men weet zelfs zeker dat verscheidene ministers mondeling generaal Massu en zijn technieken in de slag om Algiers hebben aangemoedigd (SHAT a). Aussaresses schreef daarover zelfs:

“Quant à l'utilisation de la torture, elle était tolérée, sinon recommandée. François Mitterrand, le ministre de la Justice, avait, de fait, un émissaire auprès de [Général] Massu en la personne du juge Jean Bérard qui nous couvrait et qui avait une exacte connaissance de ce qui se passait la nuit.” (Marsaud, 2005)

Als bijna alle politieke en militaire verantwoordelijken van het bestaan van folterpraktijken op de hoogte waren (en ze ook voor de publieke opinie verborgen hielden), verklaart dit tegelijk hun machteloosheid en/of onwil in het controleren van het verbod ervan.

Die onwil wordt mooi geïllustreerd door de verscheidene oproepen die onder andere de *Ligue Française des Droits de l'Homme et du Citoyen* (LDH) aan het adres van de Franse overheid richtte. In 1957 betreurde de liga dat de dialogen met de overheid en de minister-resident in Algerije slechts halfslachtige antwoorden of rechtvaardigingen tot gevolg hadden. Er werd ook geprotesteerd tegen de wet die de autoriteit van de burgerlijke politie naar het leger had overgeplaatst. Die had volgens de LDH immers de geheime internering van verdachten in concentratiekampen toegestaan. In september 1959 publiceerde de liga tesamen met het Comité Maurice Audin (*infra*) en andere organisaties het ‘*Dossier sur la torture et la répression*’ (LDH b, 1958). Een jaar later bracht de LDH-voorzitter op aanvraag van de leden hun verontwaardiging omtrent het staatsgeweld over aan de Franse president (LDH a, 1960).

Alle rapporten en onderzoeken van de LDH waren goed gefundeerd, maar ze vormden slechts een kleine doorn in het oog van de Franse autoriteiten. Geen enkele van de aanbevelingen van de LDH werd overwogen, laat staan opgevolgd (Beigbeder, 2006, p. 109).

Een tweede voorbeeld is de creatie van de *Commission de sauvegarde des droits et libertés individuels* op 5 april 1957. De Franse overheid had deze beslissing genomen omdat ze komaf wilde maken met de polemieken die publicaties en folterverhalen vanaf 1957 begonnen te veroorzaken. Op het eerste zicht bood dit initiatief perspectieven en de verwachtingen waren dan ook hoopvol. Samengesteld uit twaalf invloedrijke en respectabele individuen uit diverse milieus, moest objectiviteit immers gegarandeerd zijn (Branche a, 1999, p. 17). Het standpunt van de regering was echter niet neutraal: Noch voordat de commissie aan het werk kon gaan, protesteerde de overheid reeds verontwaardigd tegen de ‘campagne georganiseerd door de vijanden van de republiek die het Franse leger en administratie beschuldigde van systematisch gebruik van repressieve methodes die in strijd zijn met de menselijke waardigheid.’

Bij de overhandiging van het rapport op 14 september 1957, benadrukte de commissie dat de huidige situatie in Algerije als een oorlog bestempeld moest worden. In officiële termen voerde Frankrijk immers nog steeds een ‘politie-operatie’ uit. De commissie maakte eveneens melding van wrede misdaden die door de rebellen waren begaan. Het parlement had daarom ‘uitzonderlijke autoriteit’ aan het leger gegeven. Ondanks deze vaststelling stelde het rapport dat het gebruik van foltering strikt verboden was. Daarvoor citeerde het zelfs een politie-officier die de vergelijking tussen het Franse leger en de SS met haar Gestapo-methodes absurd noemde. Algemeen erkende het onderzoek wel dat er foltersessies uitgevoerd werden, maar de administratieve en militaire autoriteiten waren niet op de hoogte geweest van de misbruiken op lager niveau (Beigbeder, 2006, pp. 101-102). De commissie kwam met andere woorden tot de twijfelachtige conclusie dat er geen generaliseerd systeem van misbruiken bestond, maar eerder sporadische inbreuken. Het rapport zou uiteindelijk op 14 december 1957 door *Le Monde* zonder commentaar worden gepubliceerd (Branche a, 1999, p. 27). De druk die de Franse overheid vooraf had uitgeoefend door het stigmatiseren van alles en iedereen die de staat en het leger in een slecht daglicht plaatste, heeft ongetwijfeld bijgedragen tot het eindresultaat van het onderzoek. Dit wordt mijns inziens mede verklaard door de rol die het gefrustreerde Franse leger speelde. De schandelijke nederlaag tegen het Duitse leger in 1940 blijft immers eeuwig een smet op het Franse legerblazoën. In een periode dat de rol van het militaire apparaat weer belangrijk was, werd iedereen die het leger bekritiseerde daarom verweten een slechte Fransman te zijn die ‘de jongens in overzees Algerije’ niet steunde. In chauvinistisch Frankrijk was dat een verwijt dat kan tellen...

3.3. De creatie van een politieke rem

De Franse autoriteiten bleven echter niet wachten op de uiteindelijke resultaten van onafhankelijke commissies en onderzoeken. Ze waren, vooral na de oorlog, ook actief in de creatie van politieke wetten en decreten die tot doel hadden de Algerijnse trauma’s naar de achtergrond te forceren.

Op 22 maart 1962 werden twee overheidsdecreten uitgevaardigd: Het eerste verleende amnestie aan alle delicten die te maken hadden met de Algerijnse opstand. Het tweede verleende amnestie aan alle delicten die begaan waren in de context van operaties of ordehandhaving die gericht waren tegen de Algerijnse opstand (Beigbeder, 2006, p. 95). Op 21 december 1964 verkregen 173 voormalige OAS-leden, bij wijze van kerstcadeau, een presidentieel pardon. Het zou echter tot na de staking van 7 juni 1968 duren eer alle ex-leden van het OAS amnestie verkregen. In de daaropvolgende dagen kwamen zij uit balling- en gevangenschap terug (http://usf.usfca.edu/fac_staff/webberm/algeria.htm#ch9, geraadpleegd op 13 juli 2011). Op 31 juli 1968 keurde het Franse parlement vervolgens een wet goed die alle delicten in connectie met de gebeurtenissen in Algerije amnestie verleende. Ook alle strafbare feiten die door militair personeel in Algerije zelf waren begaan, vielen onder deze wet (Beigbeder, 2006, p. 96). Dit is in strijd met artikel 303 van het Franse strafrecht, dat elke vorm van mishandeling verbiedt. Pierre-Vidal Naquet zou in 2006 in een interview met *Le Monde* verklaren dat: “*Le fait qu’il n’y ait pas eu un seul procès de tortionnaires français est une honte. Cela a joué un rôle néfaste*” (Ravenel, 2006).

Het grootste deel van de Franse oorlogsarchieven is gestockeerd bij de *Service Historique de l’Armée de Terre* (SHAT) in het kasteel van Vincennes (Parijs). Ze waren gedurende dertig jaar voor het publiek afgesloten, een periode die kan oplopen tot zestig jaar voor documenten die iemands privacy of de staatsveiligheid betroffen (Merchet & Quinio, 2000). In theorie betekent dit dat de documenten die betrekking hebben op de slag om Algiers (1957), de sleutel tot het folterissue, niet verkrijgbaar zijn tot 2017! Op deze manier is ook een groot deel van de schriftelijke bronnen onbereikbaar voor het Franse collectieve geheugen. In feite konden historici en onderzoekers dus pas sinds het einde van de jaren ‘80 stapsgewijs beginnen met het construeren van de donkere kanten van de Algerijnse puzzel. Hoewel de archieven van het SHAT sinds de wet van 3 januari 1979 in theorie toegankelijk zijn, en ook toenmalig premier Lionel Jospin in 2000 aankondigde ze (verder) open te stellen, leert eigen ondervinding dat ze in de realiteit toch grotendeels vergrendeld blijven.

Dat hoge militaire en politieke milieus weet hadden van de excessen (en er in bepaalde gevallen zelfs mee instemden), wil daarom niet zeggen dat iedereen in die kringen zich daar automatisch mee verzoende. Op 18 april 1957 had minister-resident Robert Lacoste verscheidene maatregelen tegen foltering voorgesteld. Hij wilde overgaan tot de sluiting van ‘foltervilla’s’, het voorkomen van de opening van nieuwe, de afschaffing van folterpraktijken en het identificeren en vervolgen van de overtredders. Deze voorstellen werden wederom langs alle kanten tegengewerkt door passieve en actieve oppositie (Thénault, 2004, pp. 140-141).

Generaal Jacques de Bollardière, de enige hoge officier die had geprotesteerd tegen het gebruik van foltering, vroeg om van zijn commando ontheven te worden omdat hij de bedenkelijke methodes niet op zijn geweten wilde hebben. Hij lichtte zijn beslissing toe in een brief die door een van zijn

voormalige luitenanten in *l'Express* werd gepubliceerd.⁸ Op 12 september 1957 hield ook Paul Teitgen, de secretaris-generaal van de politie in Algiers, de eer aan zichzelf en diende zijn ontslag in. Hij was tijdens de Tweede Wereldoorlog zelf gefolterd en had net zoals de Bollardië morele bezwaren tegen de methodes van generaal Massu en zijn para's (Stora & Todd & Quandt, 2001, p. 50). Nog anderen stuurden uit protest zelfs hun *Légion d'honneur* terug naar toenmalig president René Coty (Branche a, 1999, p. 14).

Het is dus bekend dat de politieke en militaire verantwoordelijken op de hoogte waren van de gebeurtenissen, maar dat ze deze in een aantal gevallen ook veroordeelden. Een handvol hoge militairen en ambtenaren was radicaal tegen de starre houding van leger en autoriteiten. Maar zij waren niet talrijk en konden niet genoeg politiek tegengewicht in de schaal leggen.

Ondanks alle maatregelen tegen het uitlekken van de excessen, ontdekte de Franse publieke opinie toch gradueel de ware aard van het conflict. Een conflict dat niets met 'peacekeeping' te maken had. Hoe is deze onthulling in zijn werk gegaan?

Een cartoon die de constructie van het geheim illustreert. Verkregen op 28 juli, 2011, via

<http://guerredalgerie.free.fr/nouvellepage6.htm>.

⁸: De Bollardië werd daarvoor op 15 april 1957 veroordeeld tot een gevangenisstraf van 60 dagen. Jean-Jacques Servan-Schreiber, zijn voormalige luitenant, werd aangeklaagd wegens 'een aanval op het moreel van het leger'.

Hoofdstuk 4: De schuchtere onthullingen

In het vorige hoofdstuk hebben we beschreven op welke manieren het Franse leger en de overheid de folterverhalen geheim probeerden te houden. De Franse staat hechtte na de oorlog dan ook veel belang aan het manipuleren van herinnering en stilte. Het verlenen van amnestie of de praktijken simpelweg ontkennen, waren veelgebruikte media in het onzichtbaar maken van het Franse staatsgeweld in Algerije. Wanneer dit niet helemaal mogelijk was, probeerde de Franse autoriteiten een ‘plausibele’ politieke verklaring te formuleren en tegenstanders in diskrediet te brengen (Branche b, 2001, p. 58). De effecten van dergelijke politieke strategieën werden na de oorlog duidelijk toen generaties Franse mensen hun koloniale verleden nostalgisch gingen omarmen of reconstrueren. Velen waren immers niet op de hoogte van het extreem geweld dat zich in hun voormalige kolonies had afgespeeld.

Om het uitlekken van het foltergeheim te begrijpen, is het noodzakelijk de ketting te reconstrueren die het eigenlijke slachtoffer verbindt met de pers of de uitgever die de openbaarheid op zich neemt. Thenault en Branche onderscheiden drie niveaus: diegenen die het geheim weten en persoonlijk meemaakten, diegenen die de slachtoffers vertegenwoordigden en werden ingeschakeld om het geheim openbaar te maken, en tenslotte diegenen die het publiceerden (Thenault & Branche, 2000, p. 59). Beide auteurs vergeten echter naar mijn mening dat het eerste niveau niet enkel een slachtoffer-, maar ook een daderperspectief bevat. Ik heb dan ook geopteerd om het eerste niveau uit te breiden en de getuigenissen van Franse veteranen eveneens onder de loep te nemen.

4.1. Niveau 1: De getuigen

4.1.1. De slachtoffers

De eersten die wisten dat mishandelingen in de Algerijnse context werden toegepast, waren natuurlijk de slachtoffers zelf. Hun verhalen zijn in het grootste geval gevormd door de aanklacht waarin ze getuigden. In een context van geheimhouding is de geloofwaardigheid van een getuigenis dubbel zoveel waard.

Hoewel vooral vanaf 2000 slachtoffers persoonlijk hun verhaal lieten horen (*infra*), ging de media niet expliciet naar hen op zoek. De Algerijnse staat deed na de onafhankelijkheidsoorlog ook geen moeite om hen te vertegenwoordigen. Gedurende het conflict hadden maar zeer weinig Algerijnse folterslachtoffers kans gezien hun zaak in de rechtbank of media te openbaren. De reden hiervoor is logisch: beiden werden immers door de Fransen gedomineerd. Islamitische Algerijnen mochten tot

1944 geen rechter worden. In 1951 waren er maar zeven moslims die een vonnis mochten uitspreken. De hoogste posten binnen het juridische systeem waren dus in handen van de 'Franse Algerijnen'.⁹ De rechters hadden ook nooit de methodes van de politie en soldaten in vraag gesteld. Klachten van slachtoffers werden daardoor zelden vastgesteld en nog minder veroordeeld (Beigbeder, 2006, pp. 98-99). Na de onafhankelijkheid hadden FLN-veteranen die als dusdanig erkend waren, wel bepaalde voordelen verworven. Algerijnse organisaties hebben echter nooit compensatie bij de Franse staat gezocht. Gezonde relaties tussen de oud-kolonie en de voormalige kolonisator waren immers belangrijker dan slachtoffers van folteringen en ander staatsgeweld (Ben-Ze'ev & Gino & Winter, 2010, p. 125).

Het boek '*La Question*' van Henri Alleg is een interessante uitzondering van een directe getuigenis van een slachtoffer. Zijn professionele schrijfstijl (hij werkte voor de communistische krant *Alger Républicain*) verklaart mee de opmerkelijkheid van zijn werk.

Alleg was in november 1956 ondergedoken om te voorkomen dat hij zou geïnterneerd worden in een Frans gevangenenkamp. Hij werd niettemin op 12 juni 1957 opgepakt door Franse para's en in El Biar, nabij Algiers, gedurende een maand gefolterd. Toch had hij geen enkele informatie omtrent zijn contactpersonen en schuilplaats onthuld. Alleg beschreef levendig de verschillende mishandelingen en kon zelfs verscheidene van zijn folteraars met naam noemen (Alleg, 1958). Het handgeschreven verhaal van zijn opsluiting lekte uit en werd in Frankrijk op 12 januari 1958 door *éditions de Minuit* gepubliceerd (Pellissier, 1995, p. 250). Uit zijn verhaal sprak dergelijke kracht, dat een maand na de publicatie reeds 65.000 exemplaren in Frankrijk over de toonbank waren gegaan. Op 27 maart legde de Franse staat echter beslag op de voorraad. Het boek werd daarom gerepubliceerd in Zwitserland (Beigbeder, 2006, p. 107). Ongetwijfeld was één van de redenen waarom het boek zo snel verkocht het feit dat het slachtoffer iemand van het eigen ras was. Er waren immers al veel geruchten van Algerijnse moslims opgedoken die verontwaardigde reacties in Frankrijk hadden teweeggebracht, maar de storm van protest omtrent Allegs mishandelingen in El Biar was daarmee vergeleken ongezien.¹⁰

Aan het einde van de jaren '80 van vorige eeuw verwierven de Algerijnen nieuwe vrijheden: nieuwe organisaties en nieuwsbladen verschenen (Ben-Ze'ev & Gino & Winter, 2010, p. 125). Ondanks deze ontwikkelingen dwong de burgeroorlog vanaf 1992 de bevolking om hun aandacht te focussen op het heden in plaats van het verleden. Intellectuelen werden vermoord, en velen vluchtten naar Frankrijk of andere overzeese landen. Buiten deze doelgerichte liquidaties vonden er nog verscheidene excessen

⁹: In 1955 bezaten de in Algerije geboren Fransen 57 % van alle rechtersposten: 147 van de 258.

¹⁰: Henri Alleg werd later voor de rechter gedaagd en gedurende drie jaar opgesloten in een burgerlijke gevangenis in Algiers. Hij werd veroordeeld voor 'het beschadigen van de staatsveiligheid' en overgeplaatst naar een Franse cel. Met de steun van de communistische partij wist hij daaruit te ontsnappen om in maart 1962 weer bij de *Alger Républicain* aan de slag te gaan (Beigbeder, 2006, p. 107).

plaats op verschillende locaties. Sommige daarvan lagen niet ver van Algiers. De repressie was vreselijk: foltering, executies en verdwijningen waren opnieuw schering en inslag in de (officiële) strijd tussen de Algerijnse strijdkrachten en gewapende Islamitische groeperingen. Intern klonken er her en der stemmen die de methodes aan de kaak stelden. Zij vonden enige buitenlandse steun, maar Frankrijk deelde de officiële Algerijnse opvatting omdat sommige terroristische aanslagen op Frans grondgebied plaatsvonden.¹¹

Toen het debat over het gebruik van foltering tijdens de dekolonisatieoorlog in Frankrijk aan de oppervlakte kwam, maakte ook de Algerijnse media hier melding van. De Algerijnse autoriteiten zwegen echter in alle talen. De onderhandelingen met de Europese Unie waren dit stilzwijgen waard.¹² Het folterissue was immers te gevoelig voor de Algerijnse bevolking en te riskant voor de Algerijnse overheid om hun vingers aan te verbranden. Dit neemt niet weg dat er wel een debat over de dekolonisatiestrijd plaatsvond. Een aantal onderzoekers focuste zich op biografiën van hedendaagse topmensen binnen het Algerijnse militaire apparaat. Sommige daarvan waren voormalige Franse officieren die tijdens de onafhankelijkheidsoorlog naar het FLN waren overgelopen. De strategieën en methodes die ze in de burgeroorlog hadden gebruikt, werden gelinkt aan hun training die ze voor het Frans-Algerijnse conflict hadden genoten. Het Franse leger als instituut werd echter nooit met de vinger gewezen. Het aanhalen van de repressieve methodes van het Franse koloniale systeem was bijgevolg simpelweg een middel om het vuur aan de schenen te leggen van de huidige Algerijnse generaals en politici die verantwoordelijk waren voor de burgeroorlog (Ben-Ze'ev & Gino & Winter, 2010, p. 126).

Concluderend kunnen we stellen dat de reden waarom zo weinig slachtoffers van zich lieten horen, het gevolg was van een directe noodzaak: de burgeroorlog die in de jaren '90 van vorige eeuw in Algerije heerste. In Frankrijk zouden het uiteindelijk de ex-soldaten zijn die de plaats van de slachtoffers innamen (*infra*). Zij waren het immers die door een ondoordacht beleid een smerige oorlog moesten uitvechten die niet gewonnen kon worden. Een oorlog waarin ze soms gedwongen waren om foltering te gebruiken en bovendien zelf vaak sneuvelden of verminkt raakten.

Maar de Algerijnse slachtoffers van deze soldaten zijn, in tegenstelling tot de veteranen, niet georganiseerd in groeperingen die lobbywerk in Algerije en Frankrijk kunnen verrichten om erkenning en compensatie voor het geleden fysisch en psychologisch leed te claimen.

¹¹: Voor meer informatie over de Algerijnse burgeroorlog zie Martinez, Luis (1998). *La guerre civile en Algérie, 1990-1998*. Paris: éditions Karthala.

¹²: Op 22 april 2002 werd op de Europees-mediterrane top in Valencia een associatieverdrag gesloten tussen de lidstaten van de Europese gemeenschap en de Democratische Volksrepubliek Algerije. In het verdrag waren bepalingen opgenomen die betrekking hadden op politieke dialoog, vrijhandel en justitie en mensenrechten.

4.1.2. De daders

Sinds het begin van de jaren '90 van vorige eeuw hebben Franse veteranen in hun relatie met de staat aan invloed gewonnen. Dankzij hun lobby erkende een overheidsdecreet het zogenaamde '*post-traumatic stress disorder*'-syndroom (PTSD). Het was niet enkel van toepassing op Franse soldaten die in Algerije hadden gevochten, maar ook gedurende beide wereldoorlogen en in Indochina.¹³ Als vurig verdediger van de Algerijnse zaak, illustreerde Frantz Fanon in zijn werk '*The wretched of the earth*' hoe martelpraktijken de folteraar zelf ten gronde kunnen richten. De Afro-Caraïbische psychiater had gedurende het Algerijnse conflict niet alleen verscheidene slachtoffers, maar ook uitvoerders van foltering behandeld. Een politieofficier zocht Fanon op zodat zijn expertise de man verder in staat zou stellen om zijn job degelijk te vervullen: het folteren van Algerijnse gevangenen gedurende tien uur per dag. De politieman had last van lawaai, was extreem prikkelbaar en had opeenvolgende nachtmerries. De officier probeerde wel, maar hij kon het dagenlang extreem pijnigen van medemensen nooit gewoon worden. Fanon schreef:

"He asked me without beating about the bush to help him to go on torturing Algerian patriots without any prickings of conscience, without any behavior problems, and with complete equanimity." (Fanon, 1965, pp. 269-270)

Officieel konden de veteranen dankzij hun lobbywerk dus als slachtoffer beschouwd worden. Deze ambigue status werd deel van hun sociale identiteit. Erkenning voor hun situatie schonk de soldaten immers vertrouwen waardoor het vervolgens niet lang duurde eer de eerste getuigenissen, ook over folterpraktijken, opdoken. Deze autobiografiën tonen vaak de karakteristieken van mannen die tussen hun gemoed en hun plicht schipperden. Vanaf ongeveer 1998 merken we een stijging van het aantal autobiografische teksten die door voormalige soldaten geschreven zijn: '*Algérie: mes trente mois 1956-1958.*' (Marsollier, 1998), '*La ville Susini: tortures en Algérie, un appelé parle.*' (Pouillot, 2000), '*Telle fut ma guerre d'Algérie.*' (Moriot, 2001) en '*Ma guerre d'Algérie.*' (Gerland, 2001) zijn allemaal veelzeggende titels. Deze werken benadrukken de specificiteit van de auteur. 'Mijn' oorlog moet verteld worden. De auteurs veroordelen het geweld wel, maar stellen het altijd voor alsof iemand anders dan henzelf de gruweldaden beging. Op deze manier werd persoonlijke betrokkenheid omzeild. Sommige mémoires zijn ook op nogal denigrerende of kleinerende wijze geschreven (Ben-Ze'ev & Gino & Winter, 2010, p. 124).

De publieke opinie en het debat zouden echter tot het begin van de 21ste eeuw moeten wachten op deze nieuwe verhalen. Waarom bleef het dan in de naoorlogse periode zo lang stil in het kamp van de

¹³: Franse benamingen spreken niet letterlijk over de term PTSD. Het idee is echter dat psychische problemen hun oorzaak vinden in gebeurtenissen die tijdens de Algerijnse oorlog plaatsvonden.

daders? De kans om (net zoals de eigenlijke slachtoffers) vervolgd te kunnen worden voor hun publicaties, moet zeker en vast hebben doorgewogen op de oudstrijders. Veteranen die wel wouden spreken, hielden met dit vooruitzicht de lippen stijf op elkaar of vertelden met mondjesmaat hun ervaringen in private en/of familiekring: hun kinderen en kleinkinderen begonnen immers vragen te stellen...

We kunnen dus stellen dat tot hun feitelijke erkenning in het begin van de jaren '90, de meeste veteranen het wegens de juridische risico's niet aandurfdën om het spreekgestoelte te betreden. Op die manier bleef het ook langs de daderzijde decennialang stil.

4.2. Niveau 2: De vertegenwoordigers van de slachtoffers

De tweede categorie wordt gevormd door een beperkt aantal vertegenwoordigers van de slachtoffers. Zij spoorden hen aan om hun stem te verheffen en klacht in te dienen.

4.2.1. Journalisten, advocaten en intellectuelen

Allereerst waren er de journalisten. Zij waren de voornaamste spreekbuis voor de pers. Twee artikels maakten als eerste melding van folterpraktijken in Algerije: '*Votre Gestapo d'Algérie*' van Claude Bourdet in *l'Observateur* (later *France-Observateur*) en '*La question*' van François Mauriac in *l'Express* werden respectievelijk op 13 en 15 januari 1955 gepubliceerd (Vidal-Naquet a, 1962, p. 58). Bourdet gaf in zijn artikel specifieke voorbeelden van personen die mishandeld waren. Parijs beval daarop een onderzoek. Toenmalig minister van binnenlandse zaken Maurice Bourgès Maunoury verklaarde echter dat hij geen enkele weet had van praktijken zoals die in het artikel van Bourdet beschreven stonden (Beigbeder, 2006, p. 110).

Maar daarmee verdween het foltertopic niet in de ijskast. Op 13 maart 1957 schreef Hubert Beuve-Méry, de redacteur van *Le Monde*, een artikel met als titel '*Sommes-nous les vaincus de Hitler?*'. Hij stelde voorzichtig:

"Le dilemne est redoutable. Parler, c'est courir des risques qui ne doivent pas être pris à la légère. Il n'est pas facile d'établir avec certitude, en tenant compte de toutes les circonstances, ce qui s'est passé au fond d'une cave ou dans une mechta perdue." (Beuve-Méry, 1957)

Dit citaat toont dat het doorbreken van het Franse staatsdiscours risico's kon inhouden. Maar voor advocaten kon het publiceren van de martelingen ook gezien worden als een verdedigingsstrategie,

bijvoorbeeld om gratie te vragen voor terdoodveroordeelden. Een goed voorbeeld is de zaak van Djamila Bouhired, die na haar arrestatie was gefolterd en vervolgens in juli 1957 ter dood was veroordeeld. Enkele maanden na het vonnis verscheen '*Pour Djamila Bouhired*' van Georges Arnaud en Jacques Vergès, wat gezien kan worden als het startschot van een geslaagde campagne om het jonge meisje vrij te krijgen (Arnaud & Vergès, 1957).

In Algerije zelf zaten sommige ambtenaren, waaronder magistraten of personeel dat instond voor het beheer van gevangenisinstellingen, eveneens in de kringen die bezwaar hadden tegen de mishandelingen. Hun beroep (dat hun in dienst van de staat stelde) liet hen echter niet toe hun te mond te openen. In 1957 werden Jean Reliquet, procureur-generaal van Algiers die daar de gevangenis bezocht, en de reeds vermelde Paul Teitgen, secretaris-generaal van de politie in Algiers die het kamp Paul-Cazelles inspecteerde, met deze onhoudbare situatie geconfronteerd. Ze maakten daarop de keuze om de informatie te laten circuleren zonder ze bekend te maken bij het grote publiek. Ze informeerden commissieleden zoals Louis Martin-Chauffier die door de Franse staat waren gestuurd (Thenault & Branche, 2000, p. 59). Op deze manier participeerden ze dus aan de verspreiding van informatie zonder buiten de lijntjes te kleuren. Gezien hun professioneel statuut waren ze meester over een weloordacht discours en omzeilden ze de pers die gedurende de slag om Algiers Frankrijk op haar grondvesten deed daveren.

De kring van vertegenwoordigers omvatte ten slotte ook diegenen die hun naamsbekendheid of netwerken van informatie ter beschikking stelden. Meer specifiek doelen we op de intellectuele milieus. Zo bestempelde Henri Marrou, professor geschiedenis aan de Sorbonne, openlijk de foltergevangenis in Algerije als een schande voor het land van de Franse revolutie (Beigbeder, 2006, p. 110).

Vaak was er reeds in het begin van een affaire een persoonlijke band tussen het slachtoffer en diegene die zich inzette om zijn/haar zaak te bepleiten. In geval van afwezigheid van onweerlegbare bewijzen en met het oog op het ontkennen van folterpraktijken moest de twijfel en ongelovigheid immers overwonnen worden. Het engagement voor dergelijke zaken vereiste dan ook een sterke vertrouwensrelatie tussen slachtoffer en pleitbezorger. Twee bekende voorbeelden illustreren dit fenomeen.

Ali Boumendjel werd in februari 1957 door Franse parachutisten opgepakt in Algiers. Zijn 'zelfmoord' werd in maart van datzelfde jaar officieel aangekondigd. René Capitant, professor in de rechten die Boumendjel in Parijs nog had onderwezen, schorste daarop zijn cursussen in naam van '*l'honneur de la France*' (Rahal, 2010, p. 2). Zijn reactie was het begin van een ware ketting van protestacties. Het geval van Maurice Audin, die verdween na in juni 1957 te zijn geïnterneerd, vertoont gelijkenissen. Hij doctoreerde in de wiskunde aan de universiteit van Algiers onder supervisie van Laurent Schwartz. Die lag vervolgens mee aan de basis van het *Comité Maurice Audin* dat de waarheid omtrent de verdwijning van Audin probeerde te achterhalen (Vidal-Naquet c, 1998, pp. 61-

63). In beide gevallen verbreedden de verschillende etappes binnen de universitaire en intellectuele milieus zich waardoor de mobilisatie niet langer meer rustte op de motivatie van een persoonlijke band. Die persoonlijke relatie leek in het begin echter onontbeerlijk om de ongeloofwaardigheid te neutraliseren en vervolgens acties te provoceren. We merken dus dat de noodzaak van de waarheidsgarantie essentieel is in het mobiliseren van de bewustwording. Dat was het directe gevolg van het Franse stilzwijgen. In diezelfde logica verklaren de naamsbekendheid en het aanzien van betrokken personen het overtuigen van de publieke opinie. De belangrijke plaats die universiteiten in dit tweede niveau innamen, wordt hiermee eveneens aangetoond.

4.2.2. De communisten

Vanuit politieke hoek publiceerden ook de Franse communisten op regelmatige basis getuigenissen en ervaringen. Dit lijkt op het eerste zicht vreemd omdat alle politieke partijen wilden dat Algerije Frans bleef. De coalitieregering van socialist Guy Mollet had in maart 1956 ‘speciale bevoegdheden’ aan het Franse leger gegeven, waardoor de legerleiding kon handelen naar eigen goeddunken zonder juridische of civiele controle. Een paar weken later keurde het parlement een wet goed die de overheid het recht gaf om de noodtoestand in meer dan één departement tegelijk af te kondigen (Beigbeder, 2006, p. 106). Volgens Vidal-Naquet was het trouwens dit besluit dat de weg naar de vrijheidsbeperking in Algerije (huiszoekingen, censuur, afzondering in gevangenenkampen,...) had geëffend (Vidal-Naquet a, 1962, p. 54). De historicus was verder ook van mening dat deze speciale wetten niet aan de basis van de folterpraktijken lagen, maar wel aan de vraag van de folteraars voldeden (Vidal-Naquet d, 1963, p. 19). De Franse communistische partij (PCF) had, ondanks de protesten van een deel van de aanhang, aan deze constructie meegewerkt in solidariteit met de socialisten. De voornaamste slogan die de communisten gedurende het Algerijnse onafhankelijkheidsconflict gebruikten, was ‘*Paix en Algérie!*’. Onafhankelijkheid was echter geen communistisch objectief tot 1961. De partij was meer geïnteresseerd in de herbewapening van Duitsland dan in het Noord-Afrikaanse strijdtoneel. Aan de andere kant van de Middellandse Zee had de Algerijnse communistische partij (PCA) zich reeds in 1956 aangesloten bij het FLN. In de strijd om een onafhankelijk Algerije werd de PCA dan ook niet gesteund door haar Franse collega’s (Beigbeder, 2006, p. 106). Dit neemt niet weg dat een handvol Franse communisten, waaronder de reeds vernoemde Henri Alleg en Maurice Audin, de zijde van het FLN kozen en er getuigenissen in communistische weekbladen en tijdschriften opdoken.

De chronologie van zaken die in het communistische dagblad *l’Humanité* verschenen, week af van de algemene aandacht in schriftelijke media in die zin dat de communistische publicaties er eerder waren. De communisten waren eveneens zeer actief in het aanklagen van de Algerijnse mishandelingen via

advocaten, Franse militanten die actief waren in anti-oorlogscomité's, militanten van de PCA,... Het probleem voor hen was dat de publieke opinie vaak vond dat initiatieven die door communistische organisaties waren ondernomen, leden aan een gebrek aan geloofwaardigheid (Thenault & Branche, 2000, p. 61). De wereld verkeerde in volle Koude Oorlog en in het westen werd alles wat rood zag of rook dan ook als verdacht bestempeld. Toch las het Franse publiek meestal informatieve artikeltitels in *l'Humanité*. Het lijkt dat de linkse slogans doelbewust achterwege werden gelaten. Deze strategie van de krant toont bijgevolg dat het voornamelijk journalisten (en geen leden van de PCF) waren die de strijd tegen de folterpraktijken voerden. Geen enkel artikel werd door het communistische partijbureau geschreven of ingezonden (http://theses.univ-lyon2.fr/documents/getpart.php?id=lyon2.2007.roche_e&part=204751, geraadpleegd op 19 juli 2011). De PCF wilde haar naam dus niet aan het folterissue gelinkt zien omdat de prioriteiten bij de politieke strijd lagen. Deze vaststelling bewijst dat de leidende generatie bij de Franse communisten minder gevoelig was voor het foltertopic dan de jonge generatie journalisten van *l'Humanité*. Het waren met andere woorden vooral de militante journalisten van het dagblad, en niet de partijpolitiek van de PCF, die het communistische discours rond de Franse excessen in Algerije bepaalden.

Maar voor de Franse publieke opinie maakte dit allemaal niet veel uit. Alles wat communistisch was, bleef hoegenaamd één pot nat. De zogenaamde '*torturés d'Oran*'-affaire is een mooi voorbeeld van deze gedachte. Het gaat hier over een tiental communisten, syndicalisten en hun sympathisanten die in september 1956 waren opgepakt. De zaak stond meer dan een maand in volle belangstelling, tot het moment dat er door de Franse overheid een *Commission d'enquête parlementaire* werd opgericht. Dit gebeurde echter op één voorwaarde: er mochten geen communistische afgevaardigden aan deelnemen. De aanwezigheid van de PCF zou immers het imago en de aannemelijkheid van de parlementaire enquête ondergraven (Thenault & Branche, 2000, p. 61). Dit voorbeeld toont de moeilijkheden aan die militanten konden ondervinden bij de onthulling. De geloofwaardigheid van de feiten hing immers af van het imago van zowel de slachtoffers als de vertegenwoordigers in de publieke opinie. We kunnen dus besluiten dat de bekendheid en het aanzien van diegenen die zich voor de affaires inzetten, een grote rol speelde die publieke twijfel al dan niet kon overwinnen.

4.2.3. De christelijke kerk

Ook de katholieke en protestantse kerken in Frankrijk volgden de gebeurtenissen in Noord-Afrika op de voet. Deels gebeurde dit via hun priesters en parochies in Algerije zelf, maar ook via individuele bijstand die jonge rekruten die naar het Algerijnse strijdtoneel waren gezonden, vroegen. Het grootste gedeelte van de christelijke Franse bevolking was, net als de Europeanen in Algerije zelf, pro-Frans.

De rebellen moesten koste wat het kost verslagen worden. Toch was de clerus unaniem van mening dat marteling niet mocht beschouwd worden als een noodzakelijk kwaad:

“Des informations dignes de foi que nous donnent les soldats de nos secteurs revenus d’Algérie et confirmées par des témoignages nombreux et autorisés font apparaître l’emploi en Algérie d’un ensemble de torture physique et torture psychique – exécutions sans jugement – massacres des populations civiles – ratissages – exécutions de prisonniers – achèvement de blessés. La moral chrétienne réproouve formellement ces méthodes.” (Chapeu, 2004, pp. 129-130)

Een aantal katholieke en protestantse personen of groeperingen namen daarom positie in tegen de misbruiken en horroredaden van het Franse leger. Ze steunden economische en sociale hervormingen maar durfden het concept onafhankelijkheid nog niet in de mond te nemen. De religieuze milieus hadden geen last van de complicaties waar de communisten mee kampten. De reden hiervoor is dat ze gemakkelijker een groot publiek konden bereiken via hun tussenpersonen in intellectuele kringen (Thenault & Branche, 2000, p. 61).

Het allereerste boek dat melding maakte van excessen in het Algerijnse onafhankelijkheidsconflict, getiteld *‘Contre la torture’*, was in 1957 geschreven door ene Pierre-Henri Simon die lid was van de *‘Cercle des écrivains catholiques’* (Simon, 1957). Léon-Etienne Duval, aartsbisschop van Algiers, verwierp in *‘Semaine Religieuse’* expliciet het gebruik van foltering op basis van een tekst van paus Pius XII. Dit werd echter niet algemeen overgebracht op legerkapelannen omdat hun duale status, enerzijds militair en anderzijds geestelijke, hen niet toeliet om vrij een standpunt in te nemen. Duval schreef op 17 juni 1956 naar generaal Lorillot een brief waarin hij het had over de bedenkelijke zoekoperaties, behandelingen van verdachten, folteringen en illegale executies die door het Franse leger in Algerije zouden worden begaan. Op 22 januari 1958 zei ook kardinaal Liénart dat de christelijke ethiek formeel dergelijke methodes verwierp (Beigbeder, 2006, p. 111).

In datzelfde jaar publiceerde het christelijke tijdschrift *‘Cahiers de Témoignage chrétien’* het dossier van Jean Müller, een voormalig scoutsleider die in oktober 1956 was gesneuveld. In brieven die hij naar zijn broer had gestuurd, beschreef hij gedetailleerd foltersessies die dagelijks door tien officieren, vier onderofficieren en een aantal soldaten werden uitgevoerd.

“Au camp de Tablat, il y a en moyenne cent cinquante suspects internés que l’on questionne : courant de magnéto (génératrice de courant électrique pour les téléphones de campagne) aux parties et aux oreilles, station au soleil dans une cage grillagée, station nu, à cheval sur un bâton, pieds et mains liés, coups de nerfs de bœuf, “coup de la porte” (on coince la main et on appuie). Un suspect qui devait être emmené à Alger est resté à Tablat toute une nuit. Les pieds liés à un arbre et le dos

reposant sur des rouleaux de barbelés ; comme boisson, on lui a donné de l'eau où avait trempé du linge sale."(Gauthé, 2006, p. 13)

Een ander deel van het dossier identificeerde de verborgen gevangeniskampen van het Franse leger in Algerije. Vier officieren, die op 18 december 1957 in '*Cahiers de Témoignage chrétien*' getuigden, zeiden daarop dat niemand in het leger kon negeren dat folteringen gebruikelijk waren (Beigbeder, 2006, p. 111). De '*Témoignage chrétien*' werd, zoals andere media die mishandelingen en executies onthulden, vaak verboden wegens het negeren van de censuurregels. Daarnaast werd ook de voorraad regelmatig in beslag genomen.

Toch leek het dat de *World Council of Churches* (WCC), het wereldwijde christelijke netwerk dat 349 verschillende kerken (globaal, regionaal, nationaal, lokaal,...) omvat, niet direct wou interveniëren in Algerije. De WCC voerde immers een politiek dat nationale kerken zich beter konden uitspreken over de casus. In een verklaring op het veertiende *Executive Committee of the WCC Commission of the Churches on Internal Affairs* in augustus 1959, erkende de organisatie de verslechtering van de Algerijnse situatie. De clerus hoopte op een vreedzame oplossing via vrije onderhandelingen en vroeg aan de Franse kerken om elke gelegenheid tot vrede te benutten. Overigens benadrukte de WCC de rol die christelijke kerken en individuen in Frankrijk hadden in het onthullen en aanklagen van de misbruiken (Beigbeder, 2006, p. 114). De morele steun vanuit het christelijke netwerk was dan ook gegarandeerd.

4.3. Niveau 3: De uitgeverijen

De laatste schakel die de slachtoffers met de publieke opinie verbond, waren de pers en uitgeverijen. In dit deel van de cirkel is het echter van belang om twee elementen te benadrukken die de publicatie van martelpraktijken aanzienlijk afremden.

Ten eerste was er de reeds vermelde angst voor inbeslagname en vervolging door de Franse staat. Volgens Thenault en Branche betroffen 35% van de inbeslagnames tijdens de oorlogsjaren, alleen al de (individuele) werken van Alleg, Audin en Boupacha (Thenault & Branche, 2000, p. 62). Alledrie waren zij persoonlijk blootgesteld geweest aan martelpraktijken. Inbeslagnames a posteriori waren een zeer doeltreffend wapen voor de autoriteiten wegens de financiële verliezen die er voor de uitgevers mee gepaard gingen. De boeken waren immers reeds gedrukt maar nog niet verkocht. De uitgeverijen moesten dus zeer omzichtig omspringen met een getuigenis voor ze er zich op wilden focussen. Ze hadden daarom de neiging om aan zelfcensuur te doen. Sommige uitgeverijen hebben bepaalde 'gebreken van de pers' met de mantel der liefde moeten bedekken vooraleer over te gaan tot de

publicatie van een verhaal (Stora, 1987, p. 47). Voorbeelden zoals *éditions de Minuit* en *éditions Maspero*, die opgericht waren om pro-FLN geschriften te publiceren, hebben op deze manier een aantal belangrijke werken in de omloop gebracht die foltering in Algerije aan de kaak stelde.

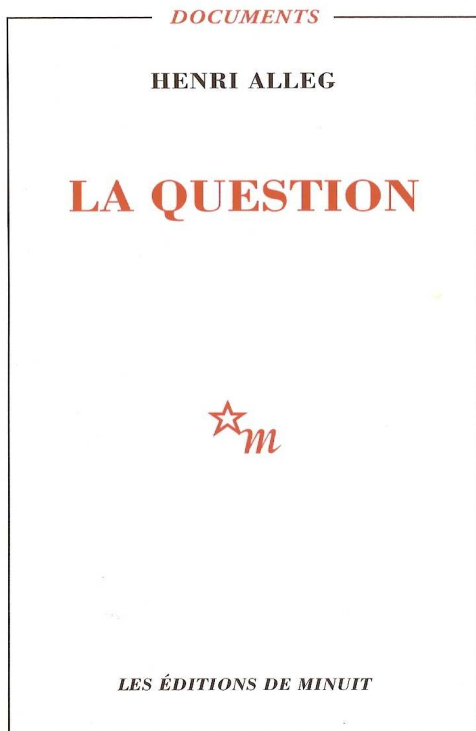
Het risico om aan vervolging blootgesteld te worden, mag eveneens niet onderschat worden. Reeds in 1956 en 1957 waren een aantal journalisten veroordeeld door militaire rechtbanken voor hun publicaties in kranten als *France-Observateur*, *Le Monde*, *Demain*, *L'Express* en *Consciences maghrébines*. De aanklacht luidde steeds dat de auteurs het moreel van het leger hadden aangetast door deel te nemen aan een campagne die het Franse militaire apparaat in diskrediet moest brengen. De huizen van de beklaagden werden doorzocht en ze werden gedagvaard voor de rechter. Slechts enkelen werden tijdelijk gevangengezet om vervolgens onder druk van de publieke opinie weer te worden vrijgelaten (Beigbeder, 2006, p. 110). De toon van het staatsdiscours was echter gezet.

Ten tweede kon ook de inschatting van de politieke situatie op het moment dat de uitgeverijen van de getuigenissen hoorden, een rem betekenen (Thenault & Branche, 2000, p. 62). Voor de redacteurs moest het verhaal niet enkel gewaarborgd zijn door diegenen het wilden verspreiden, het moest ook nog eens opportuun zijn. Jean-Marie Domenach, een katholiek intellectueel, ontving zo reeds in 1956 verscheidene getuigenissen. Hij besloot echter om ze (nog?) niet te publiceren. Daarentegen schreef Domenach naar kolonel Lacheroy om hem te informeren over de buitensporigheden in Algerije en hem aan te zetten tot actie. Als antwoord ontving hij enkel onverschilligheid (Vidal-Naquet c, 1998, p. 53). De houding van Domenach wordt verklaard door zijn aarzeling om de Franse overheid in verlegenheid te brengen, een risico dat reeds in het citaat van Hubert Beuve-Méry op pagina 41 aan bod is gekomen. De angst om verraad te plegen door de Franse staat het vuur aan de schenen te leggen, bepaalde dus de mediastilte die vanaf januari 1955 tot ongeveer het einde van de winter van 1957 heerste.

Een snelle blik op bibliografiën van contemporaine werken leert echter dat 1957 het jaar van de werkelijke openbaring was. Er vond een exponentiële toename van werken, ook via kanalen die niet Frans waren, plaats. Begin 1957 woedde de slag om Algiers immers nog in alle hevigheid, waardoor het aantal verdachten (en dus ook folterslachtoffers) aanzienlijk steeg. De publieke opinie leek meer ontvankelijk voor het relaas van de repressiemaatregelen. Door de opflakking van de strijd legden de mensen met andere woorden hun oor sneller te luister wanneer het over Frans staatsgeweld ging. Bovendien brachten in dat jaar de eerste veteranen die uit Algerije terugkwamen hun verhalen mee. Vanzelfsprekend moest voor de uitgeverijen ook dit soort getuigenissen waarheidsgetrouw zijn. In het geval van Jean Müller, de gesneuvelde voormalige scoutsleider, ging het over een dossier van brieven die hij naar huis had gestuurd (*supra*). De geloofwaardigheid was bijgevolg gegarandeerd omdat de teksten niet waren geschreven met het oog op publicatie en het uitlokken van een schandaal.

Na het keerpunt van mei 1958 en het ontstaan van de Vijfde Republiek in Frankrijk, leek de aandacht van het Franse publiek weg te deemsteren. Volgens Thenault & Branche kwam dit in de eerste plaats doordat de conjunctuur van de Vijfde Republiek gelijkaardig was aan die van het jaar 1956. In juni 1958 verklaarde de Franse minister van cultuur André Malraux: “*Aucun acte de torture ne s’est produit à ma connaissance, ni à la vôtre, depuis la venue à Alger du général de Gaulle. Il ne doit plus s’en produire désormais.*” (Thenault & Branche, 2000, p. 63). Deze verklaring markeert de feitelijke erkenning van foltering door de autoriteiten. Aangezien er veranderingen waren aangekondigd, wachtte de pers dan ook de politieke wijzigingen af. Met werken zoals ‘*La Gangrène*’, dat *éditions de Minuit* in 1959 publiceerde, zou het echter snel duidelijk worden dat de belofte van Malraux een leugen was (Boumaza et al., 1959). Toch deden de personaliteit en politiek van de Gaulle de publicatiestroom van affaires stagneren. Intellectuelen, onderzoekers en journalisten die zich eerder hadden gefocust op de horror van de folteraffaires, keerden zich nu immers naar het figuur van de president. Na de onthullingen van 1957, werd het dan ook moeilijk om met een nieuw schandaal op de proppen te komen omdat de excessen in Algerije bekend waren.

We kunnen concluderen dat het niet lang duurde eer het foltergeheim via diverse kanalen uitlekte. Dankzij de getuigenissen die zwart op wit op papier staan, zijn de Franse mishandelingen en standrechtelijke executies in Noord-Afrika onbetwistbaar. Hoewel de verzwijgingsstrategieën van het Franse militaire en politieke apparaat heel wat getuigen, vertegenwoordigers en uitgeverijen de mond snoerden, waren ze relatief gezien dus vrij ondoeltreffend. Daartegenover staat dat reeds na 1957 de stroom aan folterschandalen langzaam opdroogde. Voor diegenen die hadden bijgedragen aan de mediatisering, was het immers niet evident om de informatie te blijven onderhouden en updaten. Ondanks de heropflakking bij elke nieuwe publicatie, bleef het dan ook vier decennia akelig stil rond het Franse staatsgeweld. De Frans-Algerijnse oorlog had beide landen met een trauma opgezaald dat het collectieve geheugen nog het liefst naar de achtergrond dwong. Maar de etterbuil moest ooit tot uitbarsting komen...

Henri Alleg was in 1958 één van de eerste getuigen die zijn traumatische ervaringen in een boek neerschreef. Verkregen op 29 juli, 2011, via http://www.jacquemagnin.fr/1958_henri_alleg/1958_henri_alleg01.jpg.

l'Humanité van 7 maart 1961 vòòr en na de censuur. Verkregen op 29 juli, 2011, via <http://censureenfrance.onlc.fr/5-La-Guerre-dAlgerie.html>.

Hoofdstuk 5: Het barsten van de bom

Na 1964 deden Algerije en Frankrijk pogingen om hun relaties te normaliseren. Migratie vanuit de ex-kolonie naar het oude moederland was in de jaren '60 en begin jaren '70 van vorige eeuw het onderwerp dat de meeste spanning veroorzaakte (Ben-Ze'ev & Gino & Winter, 2010, p. 121). De Franse staat had ondertussen moeite gedaan om de civiele wonden van de oorlog te genezen. Zoals we eerder zagen, waren Franse veteranen erkend en de ongeveer één miljoen Franse *pieds-noirs*, de kolonisten die Algerije na de onafhankelijkheid hadden moeten ontvluchten, verkregen compensatie.¹⁴ Nochtans werd de bloedige dekolonisatiestrijd in Frankrijk vaak ontkend, vergeten of afgeschermd. Niet voor niets hebben sommige Fransen het nog steeds over '*la guerre sans nom*'. Deze indruk wordt versterkt door het stilzwijgen van de talrijke veteranen. De traumatische strijd is dan ook een gebeurtenis die de Franse staat liefst begraaft onder een loodzware deklaag. Benjamin Stora zegt daarover in zijn boek dat het conflict '*the central fracture of the postwar period*' is (Stora, 1991, p. 26). Het folterissue gunde '*l'Etat*' immers geen rust en het topic is, zij het met intervallen, altijd weer komen bovendrijven.

5.1. Het nieuwe millenium

Vanaf ongeveer 2000 veranderden echter de intensiteit en schaal van deze opstoten. Op 20 juni 2000, een paar dagen na het Franse bezoek van de Algerijnse president Bouteflika en diens provocatieve toespraak over de Algerijnen die gedurende de oorlog hadden meegevochten met het Franse leger (*harkis*), verscheen de getuigenis van Louissette 'Louisa' Ighilahriz.¹⁵ Het verhaal van de Algerijnse vrouw die slachtoffer van foltering en verkrachting was geweest, stond op de voorpagina van *Le Monde*. Ighilahriz was in september 1957 door het Franse leger opgepakt en vastgehouden in barakken van de 10de parachutisten divisie van generaal Massu. Ze bracht er bijna drie maanden, van eind september tot eind december, door in een kamer om nadien door een militaire dokter te worden overgebracht naar een cel. Ze was niet onder de folteringen bezwiken en had niet gesproken. Haar getuigenis zou in 2001 onder de titel '*l'Algérienne*' gepubliceerd worden in Frankrijk (Ighilahriz, 2001).

¹⁴: De Franse overheid had de exodus van *pieds-noirs* schromelijk onderschat waardoor de fondsen voor hun schadeloosstellingen niet toereikend waren. Ook hun integratie in de Franse maatschappij veroorzaakte heel wat sociale spanningen.

¹⁵: De *harkis* waren alle islamitische Algerijnen die het Franse leger van 1957 tot 1962 hebben bijgestaan. In Algerije werd de term synoniem voor collaborateur. Naar schatting 42.500 *harkis* hebben zich na de Algerijnse onafhankelijkheid in Frankrijk gevestigd.

De repliek op het voorpaginanieuws kwam snel. Op 22 juni 2000 deden de generaals Massu en Bigeard, op dat moment respectievelijk 92 en 84 jaar, in een interview met *Le Monde* hun verhaal. Massu gaf toe dat het gebruik van foltering inderdaad aanvaard was geweest, hoewel hij dat nu betreunde (http://www.lemonde.fr/le-monde-2/article/2008/05/22/jacques-massu-le-general-repent_1048161_1004868.html, geraadpleegd op 12 juli 2011). Hij zei eveneens dat hij nooit iemand persoonlijk had mishandeld. Verder identificeerde hij de onbekende militaire dokter die Ighilahriz had overgeplaatst als het toenmalige hoofd van de medische dienst van zijn divisie (Beigbeder, 2006, p. 117). Reeds in 1971 had Massu in zijn boek *‘La Vrai Bataille d’Alger’* het gebruik van folterpraktijken toegegeven. Hij had zich verantwoordelijk gesteld voor de daden van zijn ondergeschikten, maar rechtvaardigde dit met de noodzaak om de ‘terroristische aanvallen te laten stoppen en het verlies van onschuldige levens te vermijden’ (Massu, 1971, p. 233). Massu stelde wel dat als Frankrijk de folterpraktijken zou erkennen en veroordelen, dat al een verbetering zou zijn. Generaal Bigeard ontkende daarentegen alles en deed verontwaardigd alle beschuldigingen van Ighilahriz af als leugens (Beaugé c, 2000).

De hele Ighilahriz-affaire was voor *Le Monde* het startsein geweest om een campagne te lanceren die de waarheid over staatsgeweld in het conflict aan het licht moest brengen. Gedurende verscheidene maanden publiceerde de krant dagelijks wel iets in verband met het onderwerp, waardoor de overheid permanent onder druk werd gezet (Ben-Ze’ev & Gino & Winter, 2010, p. 122). Op 31 oktober 2000 publiceerde de communistische nieuwskrant *l’Humanité* een oproep van bekende oudgedienden zoals Pierre Vidal-Naquet en Henri Alleg, wat bekend zou worden onder de noemer *‘l’appel des douzes’*. In de niet mis te verstane boodschap stond:

“ [...] nous demandons à Monsieur Jacques Chirac, président de la République et, à Monsieur Lionel Jospin, premier ministre, de condamner ces pratiques par une déclaration publique.” (<http://www.ldh-toulon.net/spip.php?article327>, geraadpleegd op 26 juni 2011)

Maar de politieke elites van de Franse staat bleven ontkennen dat er excessen op grote schaal hadden plaatsgevonden en dat de frequentie eerder uitzondering dan regel was geweest. De starre houding van de hoge Franse autoriteiten werd echter onhoudbaar toen een andere generaal de stilte doorbrak. Als voormalig lid van de speciale eenheden, werd Paul Aussaresses verondersteld om te zwijgen over zijn oorlogsverleden. Toch begon hij uit eigen beweging over de folterpraktijken in Algerije in een interview met *Le Monde* op 23 november 2000 (Beaugé d, 2000).

Paul Aussaresses was een militair van de oude stempel die nog met de *Forces Françaises Libres* (FFL) van de Gaulle had gevochten gedurende de Tweede Wereldoorlog. Nadien was hij bevelhebber in Indochina geweest en werd hij lid van de Franse speciale eenheden. In het eerste hoofdstuk zagen

we reeds dat hij in 1957, op vraag van generaal Massu, naar Algiers was gekomen om daar als verbindingsofficier tussen de 10de parachutisten divisie en de politie te werken. Aussaresses bevestigde het gebruik van huisarresten en gaf toe dat van de 24.000 arrestanten er 3.024 waren verdwenen. Verder waren zowel de Franse ministers als de minister-resident in Algiers op de hoogte geweest van dit 'systeem', maar zij hadden zelf geen bevelen gegeven om dit toe te passen: Dat was immers de verantwoordelijkheid van het leger. In het interview verklaarde de toen 82-jarige generaal dat foltermethodes reeds wijd geaccepteerd waren toen hij in de Maghreb arriveerde. Hoewel hij naar eigen zeggen zelf niet had gemarteld, kleeft er toch bloed aan zijn handen: Hij had persoonlijk 24 mensen vermoord (Beaugé d, 2000). Op de vraag of de Franse staat berouw moest tonen, besloot Aussaresses:

"Je serais contre. On n'a pas à se repentir. Qu'on reconnaisse des faits précis et ponctuels, oui, mais en prenant garde à ne pas généraliser. Pour ma part, je ne me repens pas." (Beaugé d, 2000)

De getuigenis van Aussaresses werd als cynisch en monsterlijk ontvangen door de publieke opinie. Het interview ontcrachtte bovendien de ontkenningen van generaal Bigeard compleet. Aussaresses was echter vooral de ideale incarnatie van een folteraar die een uitzondering vormde binnen een onbesproken Frans leger. Want in plaats van een officieel standpunt tegen het folterthema in te nemen, veroordeelde toenmalig eerste minister Lionel Jospin de man en zijn daden (Beigbeder, 2006, p. 118). Hiermee was, jammer genoeg voor de Franse staat, de controverse niet beëindigd. Ze had zich hoogstens verplaatst naar een ander platform: de rechtszaal.

5.1.1. Het proces van Paul Aussaresses

Aussaresses werd niet aangeklaagd voor foltering. Vòòr de invoering van het nieuwe strafrecht in 1994 konden misdaden tegen de mensheid immers enkel worden vervolgd als er '*persons acting in the interests of the European Axis countries*' bij waren betrokken. Dit was vastgelegd in het zesde artikel van het *Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis* (UN b, 1945). Misdaden tegen de mensheid die vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog tot 1994 (en het Algerijnse conflict viel in die periode) werden begaan, konden bijgevolg niet door de Franse rechtspraak worden behandeld. Bovendien hadden alle inbreuken die begaan waren gedurende operaties tegen het Algerijnse verzet, amnestie gekregen door de wetten van 22 maart 1962 en de wet van 31 juli 1968 (*supra*). Het is opmerkelijk dat het proces tegen generaal Aussaresses dus beperkt bleef tot een aanklacht tegen de schriftelijke oorlogsmisdaden waar hij in zijn boek '*Services spéciaux Algérie 1955-1957*' melding van maakt (Aussaresses a, 2001). Niet tegen zijn daden gedurende het

Algerijnse conflict noch tegen zijn leidinggevende houding in één van de bloedigste onafhankelijkheidsoorlogen uit de geschiedenis.

Wat in de mémoires (gepubliceerd op 3 mei 2001) staat, gaat veel verder dan de oorspronkelijke uitspraken in het interview met *Le Monde* dat de generaal nog geen jaar daarvoor had gegeven. Aussaresses beschrijft in detail de verscheidene folterdaden en honderden executies die manschappen van zijn eenheid hadden uitgevoerd. Hij gaf eveneens toe dat hij zelf verscheidene personen had gefolterd en ten minste twee mannen persoonlijk had vermoord: de advocaat Ali Boumendjel en FLN-leider Larbi Ben M'Hidi. Aussaresses betuigde geen spijt voor deze daden en rechtvaardigde ze als 'contra-terreur' om het FLN een halt toe te roepen. Verder bevestigde hij weer dat foltering niet alleen aanvaard, maar ook aangemoedigd werd door de Franse overheid (Beaugé b, 2001).

Daarop stapten op 4 mei 2001 drie leden van Franse niet-gouvernementele organisaties (LDH, FIDH en MRAP) naar een burgerlijke rechtbank in Parijs. Ze klaagden zowel Paul Aussaresses als de twee uitgeverijen van zijn boek, *Perrin* en *Plon*, aan. Gedurende het proces, dat van 26 tot 28 november 2001 duurde, bleef Aussaresses zijn daden met behulp van verscheidene militaire collega's verdedigen. Getuigen waren onder andere Simone de Bollardière, weduwe van generaal Jacques de Bollardière, en journalist Henri Alleg. De aanklager eiste van elk van de beklaagden een boete van 100.000 Franse Frank. Op 25 januari 2002 viel het vonnis. Redacteurs Xavier de Bartillat (*Perrin*) en Olivier Orban (*Plon*) moesten elk 15.000 euro betalen, Aussaresses 7.500 euro (<http://www.ldh-toulon.net/spip.php?article359>, geraadpleegd op 23 februari 2011). De rechtszitting concludeerde dat de excessen in Algerije, bekend en getolereerd door de hoogste militaire en politieke autoriteiten van de Franse staat, nooit bestraft waren geweest en bovendien na dertig jaar amnestie hadden gekregen (Beigbeder, 2006, p. 119). De impact van deze uitspraak mag na al die jaren van politieke, militaire én juridische ontkenning niet onderschat worden. Voor de eerste maal oordeelde de Franse justitie immers in het voordeel van de folterslachtoffers. De rechtbank was van mening dat verscheidene alinea's van het boek van Paul Aussaresses foltering rechtvaardigden en als '*inévitable*' bestempelden.

“En dépit des prétentions contraires de Paul AUSSARESSES, cette véritable pétition de principe, posée en exergue de son ouvrage, qui légitime expressément l’usage de la torture et toutes autres exactions permettant l’élimination physique immédiate de l’adversaire, valorise, par avance, l’ensemble des actes perpétrés et décrits dans les pages suivantes du livre ; elle a ainsi, pour effet d’ôter, aux yeux du lecteur, la réprobation morale inhérente à ces actes, - condamnés sans réserve par la communauté internationale dans les textes rappelés ci-dessus.” (<http://www.ldh-toulon.net/spip.php?article359>, geraadpleegd op 23 februari 2011)

Op 25 april 2003 bevestigde het hof van beroep in Parijs de uitspraak van de burgerlijke rechtbank. Gedurende de hoorzitting in februari schaarde de aanklager zich achter het initiële vonnis dat de auteur

niet alleen de folteringen en executies beschreef, maar ze ook rechtvaardigde. De advocaat van Aussaresses pleitte voor een vrijspraak op grond van vrijheid van meningsuiting en informatie. De generaal zelf bevestigde dat hij de verantwoordelijkheid voor alle daden in Algerije op zich nam. Folteringen en executies waren uitgevoerd in een context van anti-terrorisme om het blinde geweld van het FLN een halt toe te roepen. Na het proces verklaarde hij nogmaals tegenover de pers dat hij geen spijt of wroeging had. Hij zou het 'vandaag opnieuw doen moest Bin Laden voor hem staan' (Onbekende auteur b, 2001).

Het hof van cassatie verwierp op 7 december 2004 het verzoek van Aussaresses, waardoor het vonnis van het hof van beroep definitief werd. Het hof vond dat vrijheid van meningsuiting niet inhield dat commentaren die daden in strijd met de menselijke waardigheid rechtvaardigden, zomaar toegevoegd mochten worden (Beigbeder, 2006, p. 120.). Paul Aussaresses werd op 16 juni 2005 via een presidentieel decreet uit het *Légion d'honneur* verwijderd. Hij verloor ook het recht om zijn militair uniform te dragen (Marsaud, 2005). Naar eigen zeggen juichte de League of Human Rights de beslissing toe, maar betreurde dat het Franse gerecht de feiten zelf (en diegenen daarvoor verantwoordelijk) onbehandeld liet (Beigbeder, 2006, p. 120).

5.1.2. Het proces van Maurice Schmitt

Bij de getuigen van het Franse staatsgeweld in Algerije leek de decennialange terughoudendheid om naar het gerecht te stappen, weg te deemsteren. Het proces van Aussaresses, en vooral de uitslag ervan, was een belangrijke katalysator.

Op 10 oktober 2003 werd generaal Maurice Schmitt veroordeeld door een Parijse rechtbank wegens het in diskrediet brengen van twee auteurs. Folterslachtoffer Louisette Ighilahriz ('*L'Algérienne*') en veteraan Henri Pouillot ('*La Ville Susini*') hadden in hun werken getuigd over hun confrontaties met foltering. Schmitt had het boek van Ighilahriz op 6 maart 2002 in een televisiedebat op France 3 als '*tissu d'affabulations et de contre-vérités*' bestempeld. Pouillot had hij '*menteur ou criminel*' genoemd (Bouzeghrane, 2003). De toen 74-jarige generaal had in Indochina gevochten en was na zijn gevangenne bij Dien Bien Phu in 1954 een aantal maanden in een Vietnamees gevangenkamp vastgehouden. Hij was luitenant geweest tijdens de slag om Algiers in 1957. In 1974 werd hij vervolgens tot kolonel bevorderd en in 1979 tot generaal. Van 1987 tot 1991 was hij chefstaf van de Franse stijdkrachten en onder meer verantwoordelijk voor de Franse operaties gedurende de Eerste Golfoorlog (Schmitt, 1992). Op 27 november 2001 had hij getuigd ten voordele van generaal Aussaresses. Hij had verklaard dat het FLN naast terroristen, in de eerste plaats folteraars waren. Schmidt gaf toe dat martelingen hadden plaatsgevonden, maar rechtvaardigde dit, net als andere

militaire bevelhebbers, als een legitiem verdedigingsmiddel voor een bevolking in gevaar (Beigbeder, 2006, p. 121).

Beide auteurs dienden een klacht wegens laster in tegen de oud-generaal. Tijdens de verhoren die daarop volgden ontkende Schmitt alle folterdaden die door Pouillot waren vermeld en Ighilahriz naar eigen zeggen had ondergaan. Hij moest één symbolische euro aan Ighilahriz, en 1.500 euro schadevergoeding aan Pouillot betalen. Het hof van beroep bevestigde deze uitspraak, maar verminderde de boete tot 500 euro wegens onvolledigheid van datagegevens in '*La Ville Susini*' (<http://www.ldh-toulon.net/spip.php?article358>, geraadpleegd op 23 juni 2011).

Wat kan een buitenstaander nu afleiden uit dit soort processen en de context ervan? Ten eerste was de veroordeling van militaire bevelhebbers tot dan ongezien. Er werd een belangrijk signaal naar de buitenwereld gestuurd dat veteranen van de Algerijnse oorlog niet langer onschendbaar waren. In beide rechtszaken werden de generaals echter aangeklaagd en veroordeeld voor wat ze, al dan niet op verontschuldigende of lasterlijke wijze, hadden geschreven en gezegd. In deze context werden oude argumenten inzake foltering herzien. Bij de vraag wat de noodzakelijkheid of waarde van foltering als 'hulpmiddel' was, werd echter niet altijd stilgestaan. Folterpraktijken werden voorgesteld als een wapen tegen terrorisme en door sommige militaire bevelhebbers zoals Paul Aussaresses en Maurice Schmitt zelfs gerechtvaardigd in de context van het post-9/11 klimaat. Darius Rejali toonde in zijn werk aan dat westerse democratiën met de '*war on terror*' vervielen in een soort van politieke en morele regressie omtrent foltering (Rejali, 2007). Iets gelijkaardigs speelde zich naar mijn mening op dat moment in Frankrijk af. De hele zaak draaide met andere woorden niet om de toepassing van foltering door vertegenwoordigers van de staat, maar om de efficiëntie van de gebruikte methodes.

5.2. Het sneeuwbaaleffect

De onthullingen in *Le Monde* in november 2000 hadden voor een waar sneeuwbaaleffect gezorgd. Met zoveel bewijsmateriaal zetten verscheidene humanitaire niet-gouvernementele organisaties druk op de Franse overheid om eindelijk de feiten onder ogen te zien en actie te ondernemen.

Op 24 november 2000 vroeg Amnesty International in een communiqué aan de Franse autoriteiten om diegenen die oorlogsmisdaden en misdaden tegen de mensheid hadden begaan, te vervolgen. In diezelfde oproep bekritiseerde de organisatie de onwil van de opeenvolgende Franse regeringen om bij het probleem stil te staan (AI, 2000). Op zijn beurt schreef Human Rights Watch in mei 2001 een brief naar toenmalig president Jacques Chirac met de vraag om een onafhankelijk onderzoek naar de verklaringen van generaal Paul Aussaresses te laten verrichten.¹⁶ HRW vroeg met andere woorden dat

¹⁶: Zie bijlage voor de brief die Human Rights Watch naar toenmalig Frans president Jacques Chirac stuurde.

men tot op het bot ging wat betreft de rol van de Franse overheid in het bevelen en/of (oogluikend) toelaten van folteringen en standrechtelijke executies in Noord-Afrika. Als de beweringen van Aussaresses juist waren, dan kon volgens de ngo de Franse staat beschuldigd worden van inbreuken op artikel drie van de Geneefse Conventies die ze in 1951 zelf had bekrachtigd. De vermelde daden zouden ook misdaden tegen de mensheid omvatten die onderhevig zijn aan universele rechtspraak. Hierdoor waren amnestie of immuniteit uit den boze. Op deze manier zou elke persoon die ernstige inbreuken had begaan, voor het gerecht worden gedaagd. HRW voegde er nog aan toe dat het belang van de generaals hun getuigenissen meer vroegen dan simpelweg een verontwaardigde reactie van de Franse president die enkel besloot om disciplinaire sancties en een verwijdering uit het *Légion d'honneur* te bewerkstelligen (Beigbeder, 2006, p. 122).

De Franse politieke wereld leek inderdaad niet wakker te liggen van de waarschuwende woorden van de ngo's. Buiten de communistische partij, die de oprichting van een parlementaire commissie en vergoeding van de slachtoffers voorstelde, kwam er geen steun vanuit politieke hoek. Premier Lionel Jospin wees het voorstel af en zei dat het folterissue geen collectieve schuld noch juridische procedures vereiste, maar een 'zoektocht naar waarheid' die beter door historici kon ondernomen worden. Jospin had reeds als reactie op het interview van generaal Massu in juni 2000 bevolen om de Franse archieven, ook de militaire, open te stellen voor onderzoek (Onbekende auteur a, 2001). We merken dus dat de eerste minister de verantwoordelijkheid van diegenen op het hoogste politieke en militaire niveau impliciet negeerde.

Op 14 juni december 2000 verwierp ook president Chirac in een televisie-interview de roep om een officieel excuus voor de misdragingen van Franse soldaten in de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog. Het zou volgens hem immers enkel 'oude wonden heropenen.' Chirac beschuldigde zowel het Franse leger als het FLN van buitensporigheden, maar was van mening dat deze in beide gevallen door uitzonderingen waren begaan: *"In these sorts of events, the best thing is to stand back and let history do its work"* (Coomarasamy, 2001). Om Chirac zijn houding te begrijpen is het van belang om melding te maken van het feit dat hij geen neutraal toeschouwer genoemd kan worden. Tijdens de oorlog in Algerije was hij, hoewel geen beroepsmilitair, kapitein in het Franse leger geweest.¹⁷ Over zijn periode in Algerije was de Franse president in 1978 reeds zeer formeel:

"Pour moi, l'Algérie a été la période la plus passionnante de mon existence. [...] Si bien que pour moi, le problème algérien se situait dans un contexte très particulier. On nous avait dit que nous étions là pour la bonne cause, et nous ne remettons pas cela en question." (Bacqué & Beaugé, 2009)

¹⁷: Verscheidene Franse toppolitici hebben een verleden in het Franse leger dat in Algerije vocht. Extreem-rechts ex-politicus Jean-Marie Le Pen was bijvoorbeeld luitenant geweest in het 1ste REP.

Hij gaf ook onomwonden toe dat veel mensen van zijn generatie in dezelfde situatie als hem zaten, waardoor het voor hen moeilijk zou zijn om het debat over de manier waarop zij betrokken waren geweest in het conflict te accepteren (Coomarasamy, 2001).

Op 29 juni 2001 legde Jean-Pierre Brard van de communistische partij daarop resolutie no. 3215 voor aan de *commission des lois* van de *assemblée nationale*. Daarin kwam de oprichting van een onderzoekscommissie die ‘het belang en de verantwoordelijkheid van standrechtelijke arrestaties, folterpraktijken en executies door de Franse autoriteiten tijdens de Algerijnse oorlog’ zou onderzoeken, ter sprake. Maar de *commission des lois* keurde de voorgestelde resolutie op 10 oktober 2001 af. Een argument daarvoor was dat de functie van het parlement het maken van wetten en het controleren van de overheid is. Niet het opstellen van een officiële (Franse) geschiedenis (Assemblée nationale, 2001). In feite had het parlement de voorgestelde resolutie moeten goedkeuren, zodat het staatsgeweld gedurende het Algerijnse conflict aangekaart konden worden. Ook acties uit het verleden vallen onder de noemer ‘Overheidsacties’, zeker als die gedurende decennia door de autoriteiten zijn doodgezwegen.

De kogel was helemaal door de kerk met de vertoning van de drie uur durende documentaire ‘*l’Ennemi intime*’ van Patrick Rotman. Die werd in drie delen op 4, 5 en 6 maart 2002 vertoond op France 3. Het laatste deel werd bovendien gevolgd door een tv-debat (http://babelouedstory.com/voix_du_bled/ennemi_intime/ennemi_intime.html, geraadpleegd op 4 juli 2011). Aan de vooravond van de veertigste verjaardag van de akkoorden van Evian, waarbij de Algerijnse onafhankelijkheid werd bezegeld, probeerde de documentaire de persoonlijke gezichten van de daders in beeld te brengen: verscheidene ex-soldaten gaven interviews over folterpraktijken die ze zelf hadden gezien of uitgevoerd. De profielen van deze veteranen contrasteerden met dat van generaal Aussaresses, dat uiteraard ook deel uitmaakte van de documentaire. Er waren eveneens getuigenissen van verschillende slachtoffers, maar de focus lag overduidelijk op het daderperspectief. De documentaire toonde mooi de verwarring aan die heerste in de politieke rangen anno 2002. De film construeerde een vreemde en indirecte aanklacht die de jarenlange stilte rond het folterthema, dat eens te meer samenhang met persoonlijk gedrag en niet met politiek, doorbrak.¹⁸ De oudstrijdersverenigingen voelden zich onrustig door alle polemiek die in de publieke opinie omtrent het onderwerp was ontstaan. Zij bleven bij het standpunt dat foltering uitzonderlijk was en dat het Algerijnse conflict niet mocht gereduceerd worden tot deze jammerlijke gebeurtenissen. Ze moedigden hun leden zelfs aan om in de toekomst over het onderwerp te zwijgen (Beigbeder, 2006, p. 124).

¹⁸: De documentaire ‘*l’Ennemi intime*’ zou aanleiding geven tot de productie van de gelijknamige oorlogsfilm die op 3 oktober 2007 in première ging.

Het Franse parlement keurde op 23 februari 2005 wel een wet goed omtrent de ‘*reconnaissance*’ en vergoeding van de *harkis*, de Algerijnen die met de Fransen hadden meegestreden tegen het FLN (Onbekende auteur c, 2005). In het vierde artikel van die wet stond dat schoolprogramma’s de ‘positieve rol die Frankrijk heeft gehad in de overzeese gebieden, vooral in Noord-Afrika’, moesten benadrukken (Beigbeder, 2006, p. 123). Letterlijke citaten uit de wet van 23 februari 2005:

“Article 4 : ce rôle positif sera enseigné.

- Les programmes de recherche universitaire accordent à l’histoire de la présence française outre-mer, notamment en Afrique du Nord, la place qu’elle mérite.

- Les programmes scolaires reconnaissent en particulier le rôle positif de la présence française outre-mer, notamment en Afrique du Nord, et accordent à l’histoire et aux sacrifices des combattants de l’armée française issus de ces territoires la place éminente à laquelle ils ont droit.

- La coopération permettant la mise en relation des sources orales et écrites disponibles en France et à l’étranger est encouragée.” (<http://www.ldh-toulon.net/spip.php?article500>, geraadpleegd op 27 juni 2011).

Vanzelfsprekend ontstond er veel controverse rond dit thema. Franse historici stelden een petitie op tegen deze wet die volgens hen contrasteerde met de neutraliteit van scholen en de vrijheid van denken. Door enkel de positieve aspecten van kolonisatie te benadrukken, legde dit artikel een leugen op aangezien misdaden, bloedbaden, slavernij en racisme met de mantel der liefde werden bedekt (Thibaudat, 2005). Duizenden leerkrachten en universiteitsprofessoren tekenden deze petitie.

Dat de Franse politieke autoriteiten de hernieuwde media-aandacht nog steeds niet aan het hart laten komen, kan men uit diverse kleine gebeurtenissen opmaken. De gemeenteraad van Banyuls-sur-Mer, een ingeslapen dorpje in het departement Pyrénées-Orientales, boog zich op 26 april 2011 over een voorstel van de burgemeester om een verkeersrotonde naar generaal Marcel Bigeard te noemen. Bigeard, die op 18 juni 2010 was overleden, had in 2000 verklaard dat foltering een ‘noodzakelijk kwaad was (*supra*). Het voorstel verdeelde de dorpsgemeenschap, maar werd toch met een nipte meerderheid doorgeduwd (Onbekende auteur d, 2011). Een gelijkaardig voorval had zich nog geen half jaar daarvoor in Aix-en-Provence voorgedaan. Toen herdoopten boze opposanten het kruispunt naar de verdwenen Maurice Audin (<http://www.ldh-toulon.net/spip.php?article4103>, geraadpleegd op 23 juli 2011). Het is opmerkelijk dat uit het brede arsenaal overleden verzetslui en militairen (Frankrijk heeft sinds december 2001 56 gesneuvelden in Afghanistan te betreuren) de politici net het controversiële figuur van Bigeard kozen. De Franse publieke opinie was er echter als de kippen bij om de autoriteiten (tevergeefs) terug te fluiten.

5.3. De heropleving van het folterdebat : waarom nu?

38 jaar na de akkoorden van Evian herleefde het geheugen van de hoofdrolspelers die het drama van 1954 tot 1962 meemaakten dus plots. De publicatie van de getuigenis van Louisette Ighilahriz op 20 juni 2000 had een domino-effect teweeg gebracht die het debat omtrent folterpraktijken weer actualiseerde. Vanwaar, na al die jaren van schijnbare onverschilligheid, de interesse van de Franse publieke opinie? Naar mijn mening zijn daar verscheidene oorzaken voor aan te halen.

- Allereerst heeft het natuurlijk te maken met een samenloop van omstandigheden: Zowel Louisette Ighilahriz als Paul Aussaresses vonden blijkbaar dat de tijd rijp was om kort opeenvolgend het stilzwijgen te doorbreken. Op hun beurt hadden de getuigenissen van sommige van hun superieuren een aantal veteranen geïnspireerd om hun voorbeeld te volgen waardoor ook zij uit de biecht klapten. De strategie van *Le Monde* om op regelmatige basis folteranedktes te publiceren, heeft er bovendien voor gezorgd dat de media-aandacht reeds van in het begin van de hele affaire overweldigend was.
- Daarnaast zien we ook het verwerkingsproces van de Franse staat: Frankrijk had bijna veertig jaar nodig om het drama van het Vichy-regime te boven te komen. Het zou ook ongeveer veertig jaar duren eer de natie het Algerijnse trauma recht in de ogen durfde kijken. Dit is niet uitzonderlijk. Het conflict in Vietnam zadelde de Verenigde Staten later eveneens met een gigantische kater op. Het was pas met films zoals *'The Deer Hunter'* (1978), *'Apocalypse Now'* (1979) en de latere *'Platoon'* (1986) en *'Full Metal Jacket'* (1987) dat het Amerikaanse volk het weer aandurfde om geconfronteerd te worden *'the horror'* waar de fictieve kolonel Walter E. Kurtz het in *'Apocalypse Now'* over heeft.
- Zoals we in hoofdstuk drie reeds zagen, waren de Franse legerarchieven decennia lang afgesloten voor onafhankelijk onderzoek. Met het verstrijken van dertig jaar toegankelijkheid konden onderzoekers eindelijk beginnen met het stelselmatig analyseren van deze zwarte bladzijde in de Frans-Algerijnse geschiedenis. Daarentegen blijkt dat in tegenstelling tot landen als Zweden, het in de realiteit nog steeds moeilijk is om Franse archiefdocumenten in handen te krijgen.
- Jonge Franse generaties waren nieuwsgierig naar het verleden en de gebeurtenissen die hun familie en naasten hadden meegemaakt: Deze generaties waren na het Algerijnse conflict geboren en hadden geen affiniteit met het Franse staatsdiscours dat in de naoorlogse periode zo dominant was. Ze wensten antwoorden op hun vragen en zochten in de geschiedenis naar referentiepunten waar ze enkel van hadden horen spreken.
- Verder was er ook de actuele toestand van het einde van de Algerijnse burgeroorlog: We hebben reeds in hoofdstuk vier stilgestaan bij de situatie van de Algerijnse drama in de jaren '90 van vorige eeuw. Deze had de herinneringen aan de 'eerste oorlog' tegen de Fransen doen ontwaken.

- Het feit dat het Franse parlement op 10 juni 1999 de gebeurtenissen in Algerije eindelijk als een oorlog durfde te beschouwen, droeg eveneens bij tot de erkenning van '*la sale guerre*'.
- Er is in Frankrijk een toenemende aanwezigheid van personen die directe banden hebben met het Noord-Afrikaanse land. Er zijn ongeveer zes miljoen veteranen, *pieds-noirs*, *harkis* en vooral immigranten met directe afstammelingen die zich op één of andere manier verbonden voelen met Algerije (Ahluwalia, 2010, p. 37).
- Ten slotte merkt men ook dat er steeds meer vergelijkingen worden gemaakt met de slagvelden van het post-9/11 klimaat. Het soort folterpraktijken dat Iraakse gedetineerden in de beruchte gevangenis van Abu Ghraib ondergaan, doet in Frankrijk bijvoorbeeld sterk denken aan de methodes die het Franse leger nog geen halve eeuw daarvoor in Algerije gebruikte. Jacques Duquesne, hoofdredacteur van *l'Express*, was verslaggever tijdens het Algerijnse onafhankelijkheidsconflict. Hij zei dat toen de foto's van Abu Ghraib verschenen, hij dadelijk terug moest denken aan documenten die hij vijftig jaar eerder in Algerije had gezien (Godoy, 2004). De 'Franse connectie' is volgens historici en journalisten te sterk om op toeval te berusten. Het Amerikaanse leger is immers altijd zeer geïnteresseerd geweest in de theorie van kolonel Trinquier (*supra*). Daar komt nog bij dat verscheidene Franse generaals na afloop van de Algerijnse oorlog les gaven aan Amerikaanse militaire scholen. Aussaresses ging zo aan de slag bij de *10th Special Forces Group* in Fort Bragg (Noord-Carolina). Fort Bragg is het hoofdkwartier van de Amerikaanse speciale eenheden die zich toespitsen op irreguliere oorlogvoering. De *10th Special Forces Group* werd verscheidene keren in Vietnam ingezet en heeft sinds 9/11 onder andere in Georgië, Afghanistan en ook Irak gevochten. Pierre Mesmer, Frans minister van defensie van 1960 tot 1969, verklaarde in de documentaire '*Escadrons de la mort*' dat Aussaresses als instructeur de geschikte persoon was omdat hij ervaring had met het ondervragen van verdachten (Robin, 2003).

De confrontatie met folterpraktijken was de uitkomst van een nationaal debat over de zin of onzin om het Franse koloniale rijk te behouden. Het is een noodzakelijke stap richting geheugenherstel. Volgens Alec Hargreaves lijkt er in Frankrijk recent een onuitgesproken consensus onder journalisten, historici en prominente figuren die over het onderwerp hebben geschreven, te heersen. Deze consensus houdt in dat alle controversiële vragen omtrent de invloed van het Franse koloniale verleden, in feite verwijzen naar een sfeer die door Franse folterexcessen is ontstaan. De mogelijke integratie van moslims in de Franse samenleving, de betekenis van het postkoloniaal wereldburgerschap,... vallen allen onder die noemer (Hargreaves, 2005, p. 128). In tijden van Europese politieke integratie moet een collectief geheugen natuurlijk een vertrekpunt hebben. Het concept van een 'Europese beschavingsmissie' of de veroordeling van slavernij zijn daarvoor mogelijkheden. Met de nieuwe belangstelling van de Franse publieke opinie rond het foltertopic lijkt de goede weg alleszins te zijn ingeslagen.

In 2000 vertelde Paul Aussaresses openlijk over zijn rol in het folteren en executeren van Algerijnse verdachten. Verkregen op 29 juli, 2011, via http://www.darrelplant.com/blog_month.php?MonthRef=200707.

Karikaturen gemaakt tijdens de processen van Paul Aussaresses en Maurice Schmitt. Verkregen op 29 juli, 2011, via <http://www.ldh-toulon.net/spip.php?article359>.

Guerre d'Algérie, "pouvoirs spéciaux" et crimes d'Etat

La guerre d'Algérie fut une guerre coloniale. En tant que telle, elle opposa une population majoritaire presque sans droits, rabaisée plus bas que terre, à une métropole et ses colons, prêts à tout pour garder leurs privilèges. Arrestations arbitraires, déportations massives, camps d'internements, tortures, massacres, l'état français, via son armée et sa police, ne recula devant rien pour défendre ses intérêts. Ce passé est encore méconnu en France notamment parce qu'aucun gouvernement n'a eu le courage d'assumer un héritage aussi lourd. Malheureusement, une telle politique d'oubli ne peut mener au mieux qu'à l'incompréhension et ou au pire à la répétition des crimes racistes qui ont scandés l'histoire de l'Algérie française.

*Conférence Débat
avec :*

Jean Luc Einaudi :

*auteur de "La
bataille de Paris"*

Maurice Rajfus :

*historien de la
répression*

Nils Andersson :

*éditeur de "la
question"*

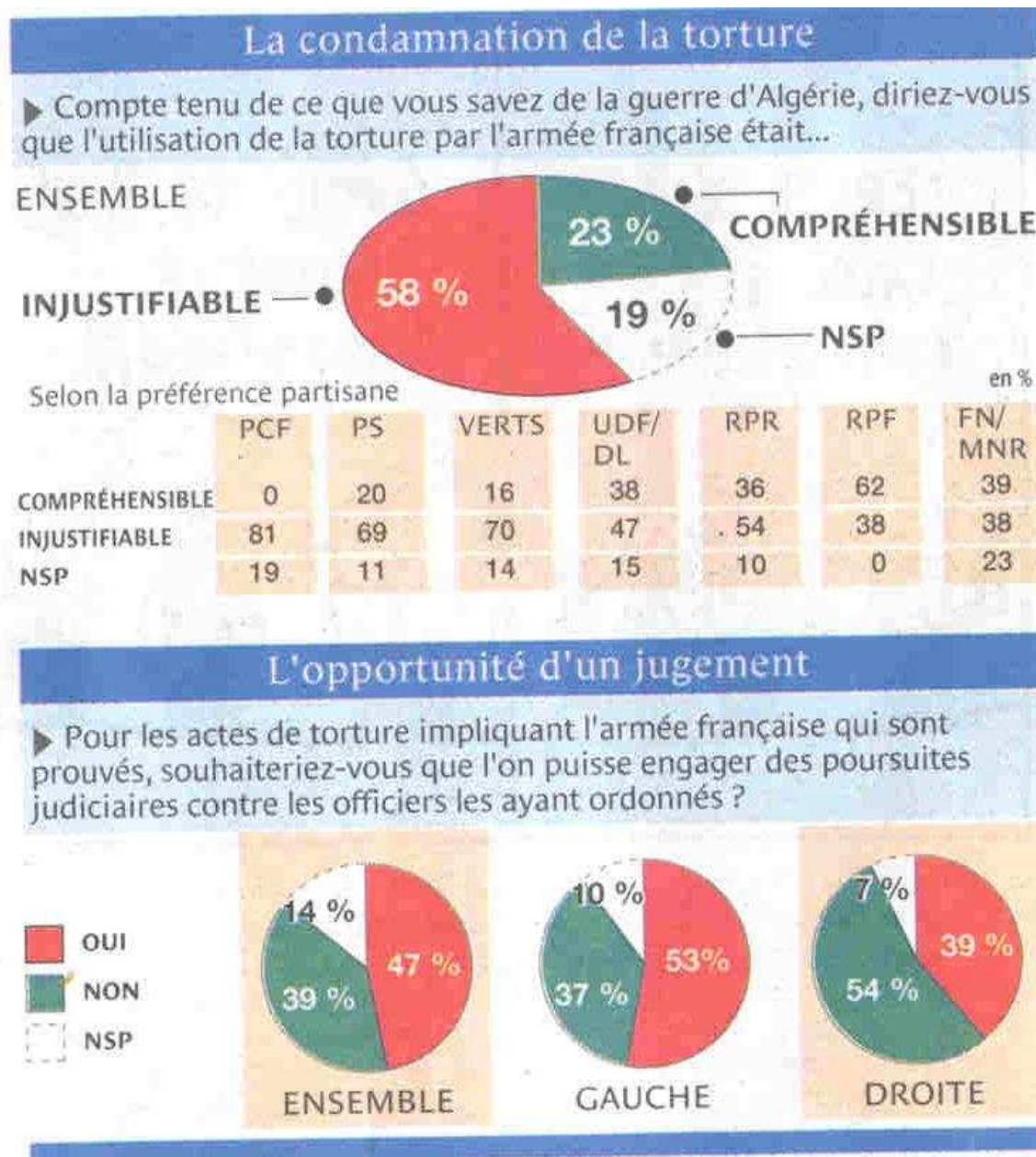
**mardi 29 mars
à 18H**

AMPHI I

centre Tolbiac

90 rue de Tolbiac (M° Tolbiac)

Initiatieven als dit debat tonen aan dat de Franse publieke opinie zich openstelt om met het folterthema geconfronteerd te worden. Verkregen op 29 juli, 2011, via http://www.algeria-watch.org/images/conf_torture.jpg.

Volgens een opiniepeiling in *Le Monde* in 2000, vond 58 % van de Franse politieke wereld foltering onaanvaardbaar. Wat betreft de berechting zijn vooral de meningsverschillen tussen linkse en rechtse partijen opvallend. Verkregen op 29 juli, 2011, via <http://guerredalgerie.free.fr/nouvellepage9.htm>.

Hoofdstuk 6: Uitdagingen

In 1963 had Pierre Vidal-Naquet, in feite de allereerste historicus die zich had verdiept in het Franse folterthema, geschreven dat het gebruik van mishandeling in Algerije een onuitwisbaar moreel smet op het Franse blazoen vormt. Naar eigen zeggen hoopte hij dat zijn werk als voorbeeld kon dienen voor de globale foltertragedie (Vidal-Naquet d, 1963, p. 189). Martelpraktijken verdwenen echter jammer genoeg niet met de opkomst van het moderne tijdperk. Nazi-Duitsland, fascistisch Italië, de Sovjet-Unie, Kenya, Cambodja, Chili, Cyprus en ook Irak zijn allemaal voorbeelden die deze illusie in rook hebben doen opgaan. Eén fundamentele connectie verbindt al deze casussen: de legale en politieke systemen werden geكاapt zodat foltering deel werd van de autoriteit van de staat. Dit neemt niet weg dat na de dekolonisatie Algerijnse burgers het recht hadden om oorlogsmisdaden vervolgd te zien worden. Hoewel het systeem van amnestie zeker geen nieuw fenomeen was voor staten die uit bloedige conflicten kwamen, is het niet te rechtvaardigen. Frankrijk heeft morele grenzen overtreden door amnestie te verlenen aan individuen die straffeloos gefolterd en vermoord hadden in Noord-Afrika. Het land gaf legitimiteit aan de eigen wantoestanden door amnestie aan zichzelf te verlenen. Aangezien de Franse staat haar eigen criminelen niet kan en wil veroordelen, ligt de verantwoordelijkheid dus bij de internationale gemeenschap. Zolang dit op zich laat wachten, moet de Franse overheid morele schuld accepteren.

De socialistische politicus François Hollande verklaarde in mei 2006 aan de buitenlandse pers dat het Franse volk '*encore des excuses au peuple algérien*' moest (Benhacene, 2006). Dergelijke oproepen lijken voorlopig echter in dovemansoren te vallen. Frankrijk heeft zich immers, in tegenstelling tot Duitsland na de Tweede Wereldoorlog, nooit formeel verontschuldigd voor haar wreedheden gedurende de Frans-Algerijnse oorlog. Het moet echter gezegd worden dat ook de Algerijnse overheid (of het FLN) nooit excuses heeft aangeboden voor de eigen excessen. Men kan stellen dat de Franse staat dit nooit deed (en dus de misdaden toeliet) om onder de radar van historisch onderzoek te blijven. Het is ironisch dat militaire bevelhebbers zoals Jacques Massu, Paul Aussaresses en Maurice Schmitt het ongelijk van mensen zoals Vidal-Naquet bewezen. Zonder het gebruik van foltering te ontkennen, plaatsten de generaals zichzelf in de annalen. Foltering was geen vuil woord meer. Er werden immers geen morele vragen noch officiële gerechtelijke stappen gezet tegen folteraars gedurende de dekolonisatie. Sterker nog, zowel Massu als Aussaresses schreven hun ervaringen in een boek waarin ze de beslissing tot martelmethodes tegen het FLN rechtvaardigden. Foltering werd goedgekeurd omdat het 'een wrede noodzakelijkheid' was. Het was een onmisbaar medium om informatie uit een verdachte te krijgen die gebruikt kon worden om toekomstige wreedheden te voorkomen.

Hoe een deel van de militaire top kon schrijven het gebruik van foltering als legitiem wapen (zonder daarbij te moeten vrezen voor vervolging) blijft een raadsel. Jean-Pierre Vittori, een soldaat die naar eigen zeggen meer dan 250 personen had gefolterd, publiceerde in 1980 zijn '*Confessions d'un professionnel de la torture*' (Vittori, 1980). Met getuigenissen als deze kan men terecht stellen dat de Franse overheid aan collectief geheugenverlies lijdt wat betreft het folterissue. Het is daarom noodzakelijk om vragen te (durven) stellen. Sommige daarvan zijn ethisch van aard, maar dit neemt niet weg dat verder onderzoek kan leiden tot meer inzichten in dit nog steeds jonge onderzoeksveld.

1. Allereerst kan men zich afvragen wat er juist zo specifiek is aan de geschiedenis van de Frans-Algerijnse oorlog dat leidde tot het gebruik van folterpraktijken. Is het typisch voor de relatie tussen kolonisator en gekoloniseerde? Of hadden de Algerijnen gewoon 'pech' dat Franse eenheden net ervaring hadden opgedaan met irreguliere oorlogvoering in Indochina?
2. Het Franse leger maakte systematisch gebruik van foltering voor het verkrijgen van nuttige informatie. Dit leverde, zoals we bestudeerd hebben in hoofdstuk twee, vaak geen directe resultaten op. De Algerijnse casus kan illustratief zijn om het debat over folterpraktijken in het kader van de *war on terror* te heropenen. Mag foltering ten eerste al gebruikt worden en werkt het? Is het dan, zoals sommige generaals beweren, een noodzakelijk kwaad? Of zijn er beter manieren om aan de noodzakelijke inlichtingen te komen? Foltering kan immers niet als een wetenschap beschouwd worden.
3. De Fransen verloren binnen- en buitenlandse steun toen bekend raakte dat hun troepen in Algerije zich te buiten gingen aan excessen ten opzichte van Algerijnse verdachten en FLN-leden. Moet de publieke opinie in tijden van oorlog foltering in bepaalde gevallen steunen?
4. Hoe is het mogelijk geweest dat gedecoreerde generaals vervolging hebben kunnen ontlopen na het toegeven van misdaden tegen de mensheid, terwijl Frankrijk op zoek blijft naar oorlogsmisdadigers getuige de recente arrestatie van Servisch oorlogsmisdadiger Ratko Mladic? Anderzijds kan men zich afvragen wie verantwoordelijk gesteld moet worden voor de mishandelingen: Waren diegenen die het fysieke geweld begingen meer of minder in fout dan hun (militaire of politieke) superieuren die het feitelijke bevel gaven?
5. Hoewel foltering verboden is volgens het internationaal recht, is het plaatsen van bommen in publieke plaatsen dat niet minder. Rechtvaardigt het ene het andere?
6. Ten slotte, en dit is misschien nog het belangrijkste, kan men zich afvragen wat de foltering en standrechtelijke executie (van zowel onschuldigen als schuldigen) in Algerije minder crimineel maakt dan pakweg de misdaden die onder het Vichy-regime waren begaan. Heeft het te maken met ras/ethniciteit? Of werd foltering gepolitiseerd om het status quo te behouden?

Conclusie

Historisch onderzoek over de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog langs Franse zijde heeft de laatste jaren aanzienlijke vooruitgang geboekt. Archieven werden, ondanks de moeizame toegankelijkheid, toch meer open gesteld en verscheidene onderzoekers hebben nieuwe data aan reeds bestaande getuigenissen kunnen toevoegen. Een aantal opvallende trends kunnen onderscheiden worden.

Ten eerste is het bewezen dat het Franse leger, met expliciete toestemming en/of steun van de politieke milieus in Parijs en Algiers, zich bezondigde aan folterpraktijken en standrechtelijke executies van Algerijnse verdachten. Ten tweede waren deze daden een overtreding van het derde artikel vastgelegd in de Geneefse conventies en misdaden tegen de mensheid. Het argument dat de vijand zich eveneens aan wreedheden bezondigde, is geen rechtvaardiging voor het leger van een 'gecivileerde natie' om juist diezelfde methodes te hanteren. Zeker niet als dat leger zich heeft onderworpen aan verdragen die het in 1951 zelf mee heeft ratificeren. Ten derde heeft het Franse rechtstelsel vastgesteld dat schendingen die tussen 1954 en 1962 waren ondernomen, niet vervolgd konden worden wegens verscheidene wetten en het verlenen van amnestie door de Franse overheid. Misdaden tegen de mensheid zouden echter niet mogen blootgesteld worden aan statutaire beperkingen.

Gedurende de oorlog in Algerije was het rapporteren van gebeurtenissen onderwerp van censuur die het positieve benadrukte en het negatieve toedekte. Tijdschriften of boeken die de vuile was buiten hingen werden verboden en/of hun voorraad in beslag genomen. Een handvol auteurs werd zelfs vervolgd wegens 'aanslagen op het moreel van het Franse militaire apparaat'. Voor de meeste Fransen was Algerije Frans, en het was ondenkbaar dat het van het moederland gescheiden zou worden. De rebellen moesten bestreden worden, zodat het proces van Franse civilisatie en assimilatie voltooid kon worden. Iedereen moest 'onze jongens' steunen. Diegenen die protesteerden tegen de oorlog of foltering werden, zoals later gedurende de Vietnamoorlog in Amerika, beschuldigd van onpatriottisch gedrag. Ze demoraliseerden immers het leger in oorlogstijd en besmeurden de naam van de Franse natie. Ofwel waren het communisten die hun hoofd naar Moskou hadden gekeerd, ofwel waren het een aantal intellectuelen, professoren, journalisten,... die ver van de realiteit stonden.

Europeanen in Algerije wilden hun geprivilegieerde positie behouden: ze verzetten zich halsstarrig tegen elke toegeving van de Franse overheid om een beter of gelijk statuut aan de moslimbevolking te geven. Franse militaire officieren die de schandelijke nederlaag in 1940 tegen de Duitsers en het verlies van Indochina in 1954 hadden meegemaakt, waren in hun eer gekrenkt. Ze dachten over de kunde te beschikken om een opstand te bestrijden, maar onderschatten, net zoals in Indochina, de

mobiliserende kracht van het nationalisme. De Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog, en dan vooral de fase van de slag om Algiers, heeft dan ook belangrijke lessen te bieden: Het Franse militaire optreden heeft getoond dat agressieve ondervragingsmethodes oproer wel degelijk onderdukten. Dit is daarentegen geen garantie voor het winnen van een langdurig conflict. Foltertechnieken waren niet efficiënt en hadden op lange termijn bovendien negatieve gevolgen: De loyaliteit van zowel de Algerijnse als de Franse bevolking was immers fundamenteel maar werd als gevolg van de folterpraktijken verloren.

Marteling was zeker inhumain vòòr het moderne tijdperk, maar de Franse staat verborg het toen niet zoals gedurende de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog wél het geval was. Via de manipulatie van geschreven en fysieke sporen, probeerde men de excessen aan het oog van de Franse bevolking te onttrekken. Het schandaal was bijgevolg nooit dat er gevangenen gefolterd werden, maar simpelweg dat de daden uitlekten. Bovendien waren de pogingen van de staat gericht op het beter verbergen van de praktijken, niet op het stoppen ervan. Anderzijds is het niet fair om te zeggen dat de openbaring van het Franse staatsgeweld de publieke opinie in Frankrijk definitief overstag heeft doen gaan. Toen dergelijke geruchten echter bovenop de onpopulaire oorlogskosten en dienstoproepen kwamen, hielpen ze de oppositie natuurlijk wel.

Jonge Franse mannen werden snel geïndoctrineerd en reageerden op het sneuvelen van hun kameraden en de wreedheden die door de rebellen werden begaan. Ze gehoorzaamden hun bevelen, voerden standrechtelijke executies uit en assisteerden hun officieren bij folterpraktijken. Wanneer ze terugkeerden, hielden ze hun herinneringen voor zichzelf. Verscheidene redenen kunnen van toepassing zijn: Wegens de oorlogsstress, omdat hun familie en vrienden niet geïnteresseerd waren, omdat ze wilden verdergaan met hun leven of gewoon omdat ze beschaamd waren voor hun daden. In 1962 waren, door de grote exodus van de meeste Europeanen uit Algerije naar Frankrijk, veel Fransen generaal Charles de Gaulle dankbaar voor het beëindigen van de oorlog. Ze hoefden zich geen zorgen meer te maken om een bloedige dekolonisatie en konden zich weer focussen op hun alledaagse leven. Het Franse collectieve geheugen wenste zich niet te verdiepen in de terreur van de Algerijnse hel, hoewel die door een handvol journalisten, advocaten en intellectuelen tijdens en na de oorlog waren onthuld.

Toen in 2000 Louisette Ighilahriz en generaal Paul Aussaresses met hun openhartige getuigenissen naar buiten kwamen, regende het (vaak stormachtige) reacties vanuit verscheidene hoeken. Andere militaire bevelhebbers zoals Marcel Bigeard en Maurice Schmitt deden alles af als verzinsels: het leger stond boven alle verdenking. Generaal Jacques Massu, die eerder had ontkend dat hij het persoonlijk had gezien, erkende echter dat foltering een algemene praktijk in Algerije was geweest. Toenmalig president Jacques Chirac en eerste minister Lionel Jospin zeiden dat het beter was om dit niet aan het gerecht over te laten, maar *‘to let history do its work’*. Ze beriepen zich nog steeds op het argument dat

ook werd gebruikt om de misdaden van het Vichy-regime gedurende de Tweede Wereldoorlog te relativiseren: Het had 'geen nut om de wonden van het verleden open te rijten'. Bovendien suggereerde men nog steeds dat het gebruik van foltering slechts door een kleine minderheid van het militaire apparaat was begaan en slechts sporadisch was voorgekomen.

Toch leek het of het Franse volk zichzelf eindelijk open stelde en naar de waarheid verlangde. Volgens opiniepeilingen uitgevoerd door *Le Monde* in 2000, vond 59 % van de ondervraagden dat de onafhankelijkheid van Algerije al bij al een goede zaak voor Frankrijk was. Bovendien erkende 60 % dat folteringen door het Franse leger wel degelijk hadden plaatsgevonden, een opmerkelijke stijging sinds 1960 (Beigbeder, 2006, p. 127). De nieuwe belangstelling van de Franse publieke opinie heeft te maken met een combinatie van verschillende factoren: De korte tijdspanne waarin verschillende getuigen besloten hun stem te verheffen, het decennialange verwerkingsproces van de Franse staat, het openstellen van de legerarchieven, de jongere Franse generaties die het koloniale verleden van hun voorouders gingen reconstrueren, de gebeurtenissen en afloop van de Algerijnse burgeroorlog, de feitelijke erkenning van het Algerijnse onafhankelijkheidsconflict door de Franse overheid, het vraagstuk van de (Algerijnse) immigranten in multicultureel Frankrijk en de huidige context van het post-9/11 klimaat verklaren allemaal het herleven van het debat.

Wat ten slotte niet genegeerd mag worden, is dat het leger dat van 1954 tot 1962 in Algerije vocht niet de huidige Franse strijdmacht is. De generaals, kolonels en luitenanten van toen zijn gepensioneerd of reeds gestorven. Dit neemt niet weg dat er nog steeds een zogenaamde 'plicht van het geheugen' bestaat die ons in staat moet stellen om over nieuwe historische feiten van de Algerijnse oorlog (en andere controversiële periodes in de geschiedenis) te communiceren en debatteren. Schoolboeken moeten op basis van nieuw onderzoek regelmatig geupdate worden. Bepaalde zwakheden in Franse instituties dienen herzien te worden. Overheden lijken nog steeds een hand boven het hoofd van hun leger te houden door onafhankelijk onderzoek naar hun acties in het verleden af te wijzen. Het is daarom fundamenteel in te zien dat het leger ondergeschikt is aan de overheid, en niet omgekeerd. Het nieuwe Franse leger heeft echter zijn objectieven en methodes sinds het einde van de Koude Oorlog bijgesteld. De taken bestaan vandaag ook uit humanitaire, *peace-keeping* en *peace-making* operaties die kaderen in het beleid van zowel de Europese Unie, NAVO en Verenigde Naties.

Het Franse rechtswezen, dat lang afhankelijk was van de overheid, begint zelf autonomie op te eisen door de berechting en vervolging van bepaalde politieke en economische personaliteiten toe te laten. De rol van *dame justitia* was tijdens het Algerijnse conflict totaal ontoereikend. De misvatting lag in de interpretatie dat de oorlogsinspanningen gesteund moesten worden, niet dat er eerlijk recht werd gesproken. Dit brengt ons ten slotte bij de rol van de media die in oorlogstijd vooral ten dienste van de Franse natie, en niet het Franse volk, moest staan. Dit duidt eens te meer op het belang van onafhankelijke onderzoeksjournalistiek in kranten, op de televisie, de radio en de laatste jaren ook het internet.

Paradoxaal genoeg kan men dus concluderen dat tijdens en na het Algerijnse onafhankelijkheidsconflict de Franse eer werd hooggehouden door de enkelingen die, ook al bracht dit schade toe aan de militaire en politieke machthebbers, de waarheid wilden vertellen. Hoewel er signalen zijn dat de Franse publieke opinie sinds 2000 de juiste weg is ingeslagen, dient nu ook de overheid te erkennen dat het verleden effectief heeft plaatsgevonden. Het laten voortleven van de herinnering is bijgevolg een oproep tot verantwoordelijkheid en morele collectiviteit in een multiculturele samenleving.

Bijlagen

Bijlage 1.

International Committee of the Red Cross (ICRC), Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949.

Art. 3. In the case of armed conflict not of an international character occurring in the territory of one of the High Contracting Parties, each Party to the conflict shall be bound to apply, as a minimum, the following provisions:

1) Persons taking no active part in the hostilities, including members of armed forces who have laid down their arms and those placed hors de combat by sickness, wounds, detention, or any other cause, shall in all circumstances be treated humanely, without any adverse distinction founded on race, colour, religion or faith, sex, birth or wealth, or any other similar criteria. To this end, the following acts are and shall remain prohibited at any time and in any place whatsoever with respect to the above-mentioned persons:

(a) violence to life and person, in particular murder of all kinds, mutilation, cruel treatment and torture.

(b) taking of hostages;

(c) outrages upon personal dignity, in particular humiliating and degrading treatment;

(d) the passing of sentences and the carrying out of executions without previous judgement pronounced by a regularly constituted court, affording all the judicial guarantees which are recognized as indispensable by civilized peoples.

Bron: International Committee of the Red Cross (ICRC), Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949. Verkregen op 13 juli, 2011, via <http://www.icrc.org/ihl.nsf/full/365?opendocument>.

Bijlage 2.

Brief die Human Rights Watch naar toenmalig Frans president Jacques Chirac stuurde.

Monsieur le Président de la République,

Human Rights Watch voudrait très respectueusement en appeler à votre autorité afin qu'il soit immédiatement ordonné une enquête complète et indépendante au sujet des allégations formulées par le Général Paul Aussaresses d'après lesquelles le gouvernement français a ordonné ou toléré le recours à la torture et aux exécutions sommaires à l'encontre des militants indépendantistes en Algérie au milieu des années 1950. Le Général Aussaresses ayant révélé sa propre implication dans la commission de ces actes, nous vous invitons également à ordonner l'ouverture, à son encontre, d'une procédure judiciaire.

Dans le livre "Services spéciaux, Algérie 1955-1957" récemment publié, le Général Aussaresses révèle avoir personnellement pris part dans nombre d'actes de tortures ayant pour la plupart conduit à la mort des victimes. Il expose sa participation directe dans nombre d'exécutions extrajudiciaires des militants indépendantistes, parmi lesquels le dirigeant du FLN Larbi Ben M'Hidi.

Toutes ces activités, d'après les déclarations constantes du Général Aussaresses, recevaient l'approbation des responsables au plus haut niveau du gouvernement français. Dans une lettre adressée au quotidien le Monde, le Général écrit :

"J'ai rendu compte tous les jours de mon activité à mon supérieur direct, le Général Massu, lequel informait le commandant en chef. Il aurait été loisible à toute autorité politique ou militaire responsable d'y mettre fin."

Il a également écrit dans son livre ce qui suit :

"Quant à l'utilisation de la torture, elle était tolérée, sinon recommandée. François Mitterrand, le ministre de la Justice, avait, de fait, un émissaire auprès de [Général] Massu en la personne du juge Jean Bérard qui nous couvrait et qui avait une exacte connaissance de ce qui se passait la nuit."

Si elles étaient avérées, les allégations du Général Aussaresses impliqueraient directement les responsables du gouvernement français dans la violation de l'article 3 commun aux Conventions de Genève de 1949 ratifiées par la France en 1951. Cet article se lit comme suit :

"En cas de conflit armé ne présentant pas un caractère international et surgissant sur le territoire de l'une des Hautes Parties contractantes, chacune des Parties au conflit sera tenue d'appliquer au moins les dispositions suivantes:

1) Les personnes qui ne participent pas directement aux hostilités, y compris les membres de forces armées qui ont déposé les armes et les personnes qui ont été mises hors de combat par maladie, blessure, détention, ou pour toute autre cause, seront, en toutes circonstances, traitées avec humanité, sans aucune distinction de caractère défavorable basée sur la race, la couleur, la religion ou la croyance, le sexe, la naissance ou la fortune, ou tout autre critère analogue.

A cet effet, sont et demeurent prohibés, en tout temps et en tout lieu, à l'égard des personnes mentionnées ci-dessus :

- a) les atteintes portées à la vie et à l'intégrité corporelle, notamment le meurtre sous toutes ses formes, les mutilations, les traitements cruels, tortures et supplices;*
- b) les prises d'otages;*
- c) les atteintes à la dignité des personnes, notamment les traitements humiliants et dégradants;*
- d) les condamnations prononcées et les exécutions effectuées sans un jugement préalable, rendu par un tribunal régulièrement constitué, assorti des garanties judiciaires reconnues comme indispensables par les peuples civilisés."*

Le fait que les forces indépendantistes algériennes aient régulièrement violé ces mêmes règles auxquelles elles étaient tenues, notamment en s'attaquant systématiquement à la population civile, n'a pas pu valablement justifier la pratique de la torture et des exécutions sommaires, pas plus qu'il ne doit constituer aujourd'hui, aux yeux des autorités françaises, un prétexte pour ne pas ordonner une enquête sur ces faits.

Les actes allégués pourraient constituer des crimes contre l'humanité. Ainsi que cela est généralement admis en droit international coutumier, les crimes contre l'humanité sont des actes spécifiques de violence commis dans le cadre d'attaques contre des personnes appartenant à un groupe déterminé, national ou non. De tels crimes sont considérés comme relevant du droit impératif général. En tant que tels, ces crimes sont régis par les règles de la compétence universelle. Ils ne peuvent être couverts par l'amnistie, ni par toute autre forme d'immunité de poursuites, même pour les Chefs d'Etat. Ils sont imprescriptibles et n'admettent pas de cause de justification tirée du "commandement de l'autorité" ni de "l'ordre du supérieur".

A la lumière des révélations du Général Aussaresses, nous vous prions d'ordonner qu'une enquête complète et indépendante soit immédiatement ouverte pour déterminer si certaines politiques, règles

de conduite ou pratiques suivies par l'armée française durant le conflit d'Algérie ont pu constituer -ou conduit directement à la commission par les forces françaises- des crimes de guerre ou crimes contre l'humanité. L'enquête devrait déterminer la responsabilité des autorités civiles et militaires dans la commission de ces crimes. Elle devrait également s'assurer que des mesures soient désormais en place pour prévenir la répétition de telles pratiques, mesures qui pourraient consister en l'enseignement des règles du droit humanitaire et en l'établissement d'un système rigoureux de responsabilité individuelle pour violation de telles règles. Une telle enquête serait conduite par un organe regroupant civils et militaires et ses conclusions devraient être entièrement mises à la disposition du public.

Human Rights Watch est d'avis que les faits décrits par le Général Aussaresses doivent faire l'objet d'une investigation complète et indépendante, et que toute personne convaincue d'avoir commis de graves violations du droit humanitaire, comme des crimes contre l'humanité, devra être déférée en justice. Ces crimes étant imprescriptibles et ne pouvant être couverts par amnistie, les lois françaises d'amnistie adoptées dans le cadre des événements d'Algérie ne peuvent ériger un obstacle aux poursuites judiciaires.

Monsieur le Président de la République,

La France honore une constante politique de promotion des conventions de Genève et de l'ensemble du droit international humanitaire. Or, comme vous le savez, la force des normes du droit humanitaire dépend de leur mise en application. Ayant été, à bon droit, "horrifié" par les révélations du Général Aussaresses, vous avez exigé que des sanctions disciplinaires lui soient imposées et qu'il soit suspendu de la Légion d'Honneur. La gravité des atrocités commises par le Général Aussaresses exige cependant bien plus que ces mesures. Si la France choisit de laisser sans conséquence les allégations de crimes de guerre telles qu'elles ont été faites dans cette affaire, les efforts observés aujourd'hui de par le monde pour la mise en application des normes protégeant contre ces crimes pourraient être très sérieusement compromis.

C'est pour ces mêmes raisons que Human Rights Watch a récemment adressé des recommandations similaires au gouvernement des Etats-Unis après des révélations de l'ancien sénateur Bob Kerrey suggérant que les troupes de ce pays avaient commis des violations du droit international humanitaire pendant la guerre du Vietnam.

Nous sommes conscients de la difficulté du débat qu'a suscité cette affaire au sujet de l'engagement de la France en Algérie il y a près de 50 ans. Mais l'obligation qu'a la France de poursuivre la vérité à tout prix est bien plus profonde que la plus profonde des traces laissées par le souvenir de la guerre. Dans pareilles circonstances un Etat de droit a l'obligation de déterminer si ses actions ont été conformes aux lois qui régissent la conduite de la guerre. Il a ensuite l'obligation de retenir les leçons

pour sa participation future dans d'autres conflits armés. Nous formulons l'espoir que vous prendrez l'initiative de faire retenir pour le futur les leçons qui découlent des révélations du Général Aussaresses.

Veillez croire, Monsieur le Président de la République, à l'expression de notre profond respect.

Bron: La lettre envoyée au Président Jacques Chirac. Verkregen op 15 juli, 2011, via http://www.aidh.org/faits_documents/algerie/hrw.htm.

Bibliografie

1. Primair Bronnenmateriaal

- Amnesty International (AI), *Press Communiqué* 224, 24 november 2000, Index: EUR 21/007/2000, 'France/Algérie: Les crimes contre l'humanité sont imprescriptibles.'
- Assemblée nationale, Doc No. 3313, 10 October 2001, 'Rapport sur la proposition de résolution (no. 3215) de M. Jean-Pierre Brard visant à la création d'une commission d'enquête.' Verkregen op 26 juni, 2011, via <http://www.assemblee-nationale.fr/rap-reso/r3313.asp>.
- Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War, 75 U.N.T.S. 135, *entered into force* Oct. 21, 1950, Article 3.
- International Committee of the Red Cross (ICRC), Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949. Verkregen op 13 juli, 2011, via <http://www.icrc.org/ihl.nsf/full/365?opendocument>.
- Ligue des Droits de l'Homme (LDH a), *Les Cahiers des droits de l'homme.*, no. 1, Janvier-Février, 1960.
- Ligue des Droits de l'Homme (LDH b), *Nous accusons--: dossier sur la torture et la répression en Algérie : texte du memorandum envoyé a Monsieur René Coty, Président de la République, et au General De Gaulle, Président du Conseil.* Paris, 1958.
- Service Historique de l'Armée de Terre, Vincennes (SHAT a) - 304 AP 701/1 Rapport du général Massu sur la bataille d'Alger.
- Service Historique de l'Armée de Terre, Vincennes (SHAT b) - 1H 2698/2 Instruction du 27 mars 1957.
- Service Historique de l'Armée de Terre, Vincennes (SHAT c) - 1 H 3087/1 Note de la Section 'P' du CCI.
- Service Historique de l'Armée de Terre, Vincennes (SHAT d) - 1 H 3087/1 Note de Service du 11 mars 1957.
- Témoignages et Documents., no. 19, Décembre 1959.
- United Nations (UN a), UN Declaration on the Protection of All Persons Subjected to any Form of Detention or Imprisonment Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, *entered into force* June. 26, 1987, Article 1. Verkregen op 12 juli, 2011, via http://www.humanrights.de/doc_en/archiv/u/usa/luis/un.html.
- United Nations (UN b), Charter of the International Military Tribunal - Annex to the Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European

Axis ("London Agreement"), *publication date* August. 8, 1954, Article 6. Verkregen op 16 februari, 2011, via <http://www.unhcr.org/refworld/topic,4565c22538,4565c25f443,3ae6b39614,0.html>.

2. Primaire Literatuur

2.1.1. Mémoires en getuigenissen

- Alleg, Henri (1958). *La Question*. Paris: éditions de Minuit.
- Aussaresses, Paul a (2001). *Services spéciaux, Algérie 1955-1957*. Paris: Perrins.
- Aussaresses, Paul b (2002). *The Battle of the Casbah: Terrorism and Counter-Terrorism in Algeria: 1955-1957*. New York: Enigma Books.
- Boumaza, Bachir, Mustapha Francis, Benaïssa Souarni en Abdel Kader Benhadj (1959). *La Gangrène*. Paris : éditions de Minuit.
- Gerland, Bernard (2001). *Ma guerre d'Algérie*. Villeurbanne: éditions Golias.
- Ighilahriz, Louisette (2001). *L'Algérienne*. Paris: Fayard/Calmann-Lévy.
- Leuliette, Pierre (1987). *The War in Algeria: Memoirs of a Paratrooper*. Toronto: Bantam.
- Marsollier, Maxime (1998). *Algérie: mes trente mois 1956-1958*. Zelfgepubliceerd.
- Massu, Jacques (1971). *La Vrai Bataille d'Alger*. Paris: Plon.
- Moriot, Jean (2001). *Telle fut ma guerre d'Algérie*. Zelfgepubliceerd.
- Pouillot, Henri (2000). *La ville Susini: tortures en Algérie, un appelé parle*. Paris: éditions Tirésias.
- Schmitt, Maurice (1992). *De Dien Bien Phu à Kuwait City*. Paris : Grasset.
- Trinquier, Roger (1961). *La guerre moderne*. Paris: La Table Ronde.
- Vittori, Jean-Pierre (1980). *Confessions d'un professionnel de la torture: La guerre d'Algérie*. Paris: Ramsay.

2.1.2. Krantenartikels

- Bacqué, Raphaëlle en Florence Beaugé (2009, Juillet 17). "Jacques Chirac, lieutenant en Algérie." *Le Monde*.
- Beaugé, Florence a (2000, Décembre 28). "350 000 anciens d'Algérie souffriraient de troubles psychiques liés à la guerre." *Le Monde*.
- Beaugé, Florence b (2001, Mai 3). "L'accablante confession du général Aussaresses sur la torture en Algérie." *Le Monde*.

- Beaugé, Florence c (2000, Juin 21). "Marcel Bigeard, général du cadre 'Le témoignage de cette femme est un tissu de mensonges. Tout est faux, c'est une manoeuvre.'" *Le Monde*.
- Beaugé, Florence d (2000, Novembre 23). "Paul Aussaresses, novembre 2000: 'On n'a pas à se repentir. Qu'on reconnaisse des faits précis et ponctuels, oui, mais en prenant garde à ne pas généraliser. Pour ma part, je ne me repens pas.'" *Le Monde*.
- Benhacene, Chaffik (2006, Mai 13). "Nous avons des excuses à présenter au peuple algérien." *La Tribune*.
- Beuve-Méry, Hubert (1957, Mars 13). "Sommes-nous les vaincus de Hitler?" *Le Monde*.
- Bouzeghrane, Nadja (2003, Juillet 13). "Le général Schmidt condamné pour diffamation envers Louissette Ighilahriz." *El Watan*.
- Chley, Robert (2000, Mai 31). "La torture pendant la guerre d'Algérie." *La Riposte*.
- Coomarasamy, James (2001, January 9). "France confronts Algeria torture claims." *BBC news*. Verkregen op 25 februari, 2011, via <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1108014.stm>.
- Gauthé, Jean-Jacques (2006, Décembre 29). "Jean Müller, un chrétien contre la guerre d'Algérie." *Les deux rives de la Méditerranée*.
- Godoy, Julio (2004, June 28). "Iraq: How the French Inspired the Torture." *Inter Press News Agency*.
- Isnard, Jacques (2000, Juin 22). "L'armée française et la torture." *Le Monde*.
- Marsaud, Olivia (2005, Juin 17). "Le général Aussaresses exclu de la Légion d'honneur." *Afrik.com*. Verkregen op 25 februari, 2011 via <http://www.afrik.com/article8521.html>.
- Merchet, Jean-Dominique en Paul Quinio (2000, Novembre 29). "Tortures: Matignon prêt à "favoriser" l'accès aux archives." *Libération*.
- Onbekende auteur a (2001, May 4). "Chirac condemns torture general." *BBC news*. Verkregen op 26 juni, 2011, via <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1312556.stm>
- Onbekende auteur b (2001, November 26). "French general on trial over Algeria." *BBC news*. Verkregen op 25 februari, 2011, via <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1675992.stm> .
- Onbekende auteur c (2005, Février 11). "La France adopte une loi exprimant sa "reconnaissance" aux harkis." *Le Monde*.
- Onbekende auteur d (2011, Mai 15). "Une plaque polémique, hommage au général Bigeard, dévoilée à Banyuls." *Est Républicain*. Verkregen op 23 juli, 2011, via <http://www.ldh-toulon.net/spip.php?article4441>.
- Phillips, Richard (2004, May 29) "A timeless portrait of the anti-colonial struggle in Algeria." Verkregen op 5 juni, 2011, via <http://www.utwente.nl/psy/afstudeerweb/Formulieren/050426%20samenvatting%20APA.doc/>
- Ravenel, Bernard (2006, Juin 17). "La guerre d'Algérie – bilan d'un engagement: un entretien avec Pierre Vidal-Naquet." *Le Monde*.

- Thibaudat, Jean-Pierre (2005, Mars 26). "Des historiens s'élèvent contre un article de la loi sur les harkis." *Libération*.

3. Secundaire Literatuur

- Ahluwalia, Pal (2010). *Out Of Africa: Post-Structuralism's Colonial Roots*. London: Routledge.
- Arnaud, Georges en Jacques Vergès (1957). *Pour Djamil Bouhired*. Paris: éditions de Minuit.
- Beigbeder, Yves (2006). *Judging War Crimes and Torture: French Justice and International Criminal Tribunals and Commissions (1940-2005)*. Leiden; Boston: Martinus Nijhoff.
- Ben-Ze'ev Efrat, Ruth Gino, en Jay Winter (2010). *Shadows of War: A Social History of Silence in the Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Branche, Raphaëlle a (1999). "La commission de sauvegarde pendant la guerre d'Algérie: chronique d'un échec annoncé." *Vingtième Siècle. Revue d'Histoire*, no. 61: 14-29.
- Branche, Raphaëlle b (2001). *La torture et l'armée pendant la guerre d'Algérie (1954-1962)*. Paris: Gallimard.
- Chapeu, Sybille (2004). *Des Chrétiens dans la guerre d'Algérie*. Paris: éditions de l'Atelier/Editions Ouvrières.
- David Law, Randall (2009). *Terrorism: a History*. London: Polity.
- Fanon, Frantz (1965). *The Wretched of the Earth*. London: Macgibbon and Kee.
- Gauthé, Jean-Jacques (2006). "Jean Müller, un chrétien contre la guerre d'Algérie." *Les deux rives de la Méditerranée*, no. 6.
- Hargreaves, Alec (2005). *Memory, Empire, and Postcolonialism: Legacies of French Colonialism*. Lanham: Lexington Books.
- Horne, Allistair (2006). *A Savage War of Peace: Algeria, 1954-1962*. New York: New York Review of Books.
- Kee, Robert (1974). "Algiers 1957: An Approach to Urban Counterinsurgency." *Military Review*, no. 4: 70-96.
- Kessel, Patrick (2002). *Guerre d'Algérie: Ecrits censurés, saisis, refusés 1956-1960-1961*. Paris: L'Harmattan.
- Le Sueur, James (2001). "Torture and the decolonization of French Algeria: nationalism, 'race' and violence during colonial incarceration." In *Colonial and Post-Colonial Incarceration*, geredigeerd door Graeme Harper, 161-175. Continuum International Publishing Group.

- Martin-Chauffier, Louis (1957). "Journal en marge d'une enquête." *Saturne*, no. 20: 1-26.
- Martinez, Luis (1998). *La guerre civile en Algérie, 1990-1998*. Paris: éditions Karthala.
- Menning, Anton. "Counterinsurgency in the Battle of the Casbah: A Reassessment for the New Millenium and its New Wars.", 1-20.
- Pellissier, Pierre (1995). *La Bataille d'Alger*. Paris: Perrins.
- Péries, Gabriel (1997). "Conditions d'emploi des termes 'interrogatoire' et 'torture' dans le discours militaire pendant la guerre d'Algérie." *Mots*, no. 51: 41-57.
- Rahal, Malika (2010). *Ali Boumendjel (1919-1957): Une affaire française, une histoire algérienne*. Paris: éditions de Belles Lettres.
- Rejali, Darius (2007). *Torture and Democracy*. Oxfordshire: Princeton University Press.
- Stora, Benjamin (1991). *La gangrène et l'oubli. La mémoire de la guerre d'Algérie*. Paris: La Découverte.
- Robin, Marie-Monique (2004). *Escadrons de la mort, l'école française*. Paris: La Découverte.
- Simon, Pierre-Henri (1957). *Contre la torture*. Paris: éditions du Seuil.
- Stora, Benjamin (1987). "Une censure de guerre qui ne dit pas son nom." In *Censures: de la Bible aux Larmes d'Eros, le livre et la censure en France*. Paris: BPI: 46-54.
- Stora, Benjamin, Jane Marie Todd en William B. Quandt (2001). *Algeria, 1830-2000: a short history*. New York: Cornell University Press.
- Talbot, John (1980). *The War without a Name: France in Algeria, 1954-1962*. New York: Random House.
- Thenault, Sylvie (2004). *Une Drôle de Justice. Les Magistrats dans la Guerre d'Algérie*. Paris: La Découverte.
- Thenault, Sylvie en Raphaëlle Branche (2000). "Le secret sur la torture pendant la guerre d'Algérie." *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, no. 58: 57-63.
- Thibaud, Paul (1957). "Comment fonctionne la justice en Algérie?" *Esprit*, no. 250: 859-872.
- Vidal-Naquet, Pierre a (1962). *La Raison d'Etat*. Paris: Editions de Minuit.
- Vidal-Naquet, Pierre b (1972). *La Torture dans la République (1954-1962)*. Paris: éditions de Minuit.
- Vidal-Naquet, Pierre c (1998). *Mémoires*. Paris: La Découverte.
- Vidal-Naquet, Pierre d (1963). *Torture: Cancer of Democracy. France and Algeria*. Baltimore: Penguin Books.

4. Websites

- http://babelouedstory.com/voix_du_bled/ennemi_intime/ennemi_intime.html, geraadpleegd op 4 juli 2011.
- <http://guerredalgerie.free.fr/nouvellepape5.htm>, geraadpleegd op 19 juli 2011.
- http://medias.lemonde.fr/medias/pdf_obj/sup_algerie_041027.pdf, geraadpleegd op 8 juli 2011.
- http://theses.univ-lyon2.fr/documents/getpart.php?id=lyon2.2007.roche_e&part=204751, geraadpleegd op 19 juli 2011.
- http://usf.usfca.edu/fac_staff/webberm/algeria.htm#ch9 geraadpleegd op 13 juli 2011.
- <http://www.ldh-toulon.net/spip.php?article327> geraadpleegd op 25 juni 2011.
- <http://www.ldh-toulon.net/spip.php?article358> geraadpleegd op 26 juni 2011.
- <http://www.ldh-toulon.net/spip.php?article359> geraadpleegd op 23 februari 2011.
- <http://www.ldh-toulon.net/spip.php?article500> geraadpleegd op 27 juni 2011.
- <http://www.ldh-toulon.net/spip.php?article4103>, geraadpleegd op 23 juli 2011.
- http://www.lemonde.fr/le-monde-2/article/2008/05/22/jacques-massu-le-general-repent_1048161_1004868.html, geraadpleegd op 12 juli 2011.

5. Lescursussen

- Zemni, Sami (2010-2011). *Area studie: politieke problemen van de Maghreb*. K000805 (2010 - 2011). Master of Conflict and Development, Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen, Universiteit Gent.

6. Filmmateriaal

- Pontecorvo, Gillo (1966). *La battaglia di Algeri*. United States: Casbah Entertainment.
- Robin, Marie-Monique (2003). *Escadrons de la mort, l'école française*. Verkregen op 18 juli, 2011, via <http://www.mefedia.com/entry/2926696>.
- Rotman, Patrick (2007). *l'Ennemi intime*. France/Maroc: Les Films du Kiosque.

